

TÜRK ANAYASA YARGISINDA SÖZÜN BİTTİĞİ YER: KARAR VERİLMESİNE YER OLMADIĞI (KVYO) KARARI

THE POINT WHERE WORDS FAIL IN TURKISH CONSTITUTIONAL
JURISPRUDENCE: THE NO GROUND FOR A RULING (NGR)
DECISION

Ender TÜRK*

Özet: Anayasa Mahkemeleri kararlarıyla konuşur. Çünkü kararlar, Mahkemelerin sözleridir. Mevkidaşları gibi, Türk Anayasa Mahkemesi'nin sözcükleri de bizzat tesis ettiği kararlardır. “Karar verilmesine yer olmadığı” (KVYO) kararı ise bu anlamda “sözün bittiği yer” olarak nitelenebilir. Nitekim bu karara varıldığında, istem hakkında aslında herhangi bir karar tesis edilmemekte bir diğer ifadeyle artık sözcüklere gerek kalmamaktadır.

Türk anayasa hukukçuları, son yıllarda çok çeşitli anayasa ihlallerini tartışmak zorunda kaldı. Şüphesiz bunların en dikkat çekenlerinden biri de Hatay Milletvekili Can Atalay’a ilişkin olarak yaşanan son yargılama süreci oldu. Nihayetinde bu süreç, en sonunda tesis edilen milletvekilliğinin düşmesi (işlemi) AYM tarafından “yok hükmünde” sayılarak adeta sözün bittiği yeri ifade edercesine istem hakkında “karar verilmesine yer olmadığı” kararıyla sonuçlandı.

Bu vesileyle literatürümüzde pek de ilgi çekmeyen KVYO kararlarının incelenmesinin faydalı olacağı düşünüldü. Çalışmanın genelinde KVYO karar türünün oluşumu, gelişimi ve zaman içinde çeşitlenen türleri incelendi. Bu kapsamda ayrıca ilgili karar türünün doğasından kaynaklanan hukuki sorunların tespit edilmesine ve bunlara yönelik çözümler üretilmesine odaklanıldı. Böylelikle hukukta ve bilhassa anayasa hukukunda önemsiz gibi görünen detayların bile aslında ne kadar önemli olabileceği ve her konunun en ince ayrıntısına kadar araştırılması gerektiği sonucuna varılarak çalışma tamamlandı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, eturk@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5248-0200, Makalenin Gönderim Tarihi: 11.9.2024, Kabul Tarihi: 11.11.2024

Anahtar Kelimeler: Karar Verilmesine Yer Olmadığı, KVYO, Anayasa Mahkemesi, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Kararı

Abstract: Constitutional Courts speak through their decisions. Hence, their decisions become the very words of the courts. Like its counterparts, the established decisions of the Turkish Constitutional Court become their words. Thus, the decision of “no ground for a ruling” (NGR) can be described as “the point where words fail”. Indeed, when this decision is reached, no actual substantive ruling is rendered on the request; that is to say, further words are no longer needed.

In recent years, Turkish constitutional law scholars have been compelled to discuss a wide range of constitutional violations. Undoubtedly, one of the most striking instances of this phenomenon has been the recent judicial proceedings concerning Hatay MP Can Atalay. In the end, this process culminated in the loss of parliamentary membership, an act which the Constitutional Court deemed “null and void”, leading to the conclusion with a decision of “no ground for a ruling”, as if to signify the point where words fail.

In this context, it was considered beneficial to examine the NGR decisions, which have not attracted much attention in our literature. Throughout the study, the formation, development, and the diversifying types of NGR decisions over time were analyzed. Additionally, it concentrated on identifying the legal issues arising from the nature of this decision type and developing solutions to address them. Thus, the study concluded with the realization that even the seemingly insignificant details in law, particularly in constitutional law, can be of great importance, and every subject must be thoroughly researched down to its finest details.

Keywords: No Ground for a Ruling, NGR, Constitutional Court, Constitutional Jurisprudence, Decision of the Constitutional Court

GİRİŞ

“Karar verilmesine yer olmadığı” (KVYO) kararları, özünde bir yargılama usulü konusudur. Söz konusu karar türü hem medeni hem idari yargılama hukukumuzda geniş bir uygulama alanına sahiptir. Nitekim medeni yargılama hukukunda, *davanın konusuz kalması halinde* esas (dava) hakkında karar verilmesine yer olmadığına karar verileceği 6100 sayılı Kanun’da açıkça düzenlenmiştir (HMK, m. 331/1).¹ 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda ise bu konuda açık bir

¹ Medeni yargılama hukukunda KVYO kararlarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz.: Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, İstanbul: Demir ve Demir Müşavirlik ve Yayıncılık, 6. Baskı, C. III, 2001, s. 3015 vd.; Melih Işık, Medeni Yargılama Hukukunda Davanın Konusuz Kalması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, s. 380 vd.

düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak bu kararların idari yargılama hukukunda da sıklıkla karşılaşılan bir tür olduğuna öğretide dikkat çekilmektedir.²

Medeni ve idari yargılama hukukunda olduğu gibi, anayasa hukukumuzda da “karar verilmesine yer olmadığı” kararları aslında geniş bir uygulama alanına sahiptir. Anayasa Mahkemesi, kuruluş yıllarında herhangi bir düzenlemede kendisine açıkça yer verilmese de bahse konu karar türünü ilk yıllarından itibaren benimsemiş ve zaman içinde verdiği çeşitli kararlarla o günden bugüne geliştirmiştir.

Medeni ve idari yargılama hukuku ile benzerlikler içerse bile, anayasa hukukumuzdaki KVYO karar türü şüphesiz kendine özgü özelliklere sahiptir. Öyle ki, Anayasa Mahkemesi kendi çalışma tarz ve esaslarını bizzat kendisinin hazırladığı İçtüzük ile düzenleyebilmektedir.³ Bu kuralın doğal bir sonucu olarak, Anayasa Mahkemesi kendi yargılama usulünü belirlerken belli ölçüde bir yöntemsel bağımsızlıktan yararlanmaktadır.⁴ Türk anayasa yargısında ortaya çıkan KVYO kararları da söz konusu özerkliğin bir diğer önemli yansımasıdır. İşte bu çalışmada özerk bir inceleme alanı olarak, Türk anayasa yargısı ve Anayasa Mahkemesi içtihatları çerçevesinde KVYO karar türünün açıklanmasına odaklanılacaktır. Bu kapsamda öncelikle terim (I) ve tanım (II); ardından KVYO kararlarının oluşumu, gelişimi ve türleri incelenecektir (III). Nihayetinde ilgili kararların uygulamasında ortaya çıkan temel sorunlar ve bunlara yönelik çeşitli çözüm önerileri belirlenerek çalışma tamamlanacaktır (IV).

² İdari yargılama hukukunda KVYO kararlarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz.: Selman Sacit Boz/Yunus Eraslan, “İdari Yargılama Usulünde ‘Karar Verilmesine Yer Olmadığı’ Kararları”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXIV, Y. 2020, Sa. 2, ss. 389-423.

³ 1961 Anayasası, m. 148/1: “Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; Mahkemenin çalışma tarzı ve üyeleri arasındaki iş bölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.”. 1982 Anayasası, m. 149/5: “Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, Genel Kurul ve bölümlerin yargılama usulleri, Başkan, başkanvekilleri ve üyelerin disiplin işleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve iş bölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.”.

⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin, 2018, s. 1010 vd.

I. TERİM

“Karar verilmesine yer olmadığı” (KVYO) karar türü, uygulamada genellikle burada aktarıldığı şekliyle nitelenmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin bu konudaki tüm kararları incelendiğinde ise söz konusu karar türünün zaman zaman farklı şekillerde nitelenebildiği de dikkat çeker. Bahse konu terminoloji, kendi içinde “esasın incelenmesi” ve “hüküm” kısmı olarak ayrıca ikiye ayrılabilir. Bu bağlamda, KVYO kararlarının bazı Anayasa Mahkemesi kararlarının esas inceleme kısımlarında “karar alınmasına yer bulunmadığı” kararı,⁵ “karar alınmasına gerek olmadığı” kararı,⁶ “karar verilmesine gerek olmadığı” kararı,⁷ “karara bağlanmasına yer olmadığı” kararı⁸ ve “karar vermeye yer olmadığı” kararı⁹ olarak nitelendiği örnek olarak sunulabilir.

Öncelikle kararların esas inceleme kısımlarında dikkat çeken bu farklılaşma, bazı kararların hüküm kısmına da benzer şekilde yansımıştır. Buna göre, KVYO kararlarının bazı Anayasa Mahkemesi kararlarının hüküm kısmında “karar alınmasına yer olmadığına” dair karar,¹⁰ “karar verilmesine gerek bulunmadığına/olmadığına” dair karar,¹¹ “karara bağlanmasına yer olmadığına/bulunmadığına” dair

⁵ Bkz.: E.1977/78, K.1977/118, 27/09/1977: “...Bu nedenle itiraz konusu Anayasa hükmü hakkında yeniden bir karar alınmasına yer bulunmadığı sonucuna varılmıştır.”

⁶ Bkz.: E.1987/6, K.1987/14, 22/05/1987: “... sözcükleri Mahkememizin 22/5/1987 günlü, Esas: 1987/3, Karar: 1987/13 sayılı kararıyla iptal edildiğinden aynı konuda yeni bir karar alınmasına gerek yoktur”.

⁷ Bkz.: E.1975/12, K.1975/15, 17/02/1975: “Anayasa Mahkemesince...konu üzerinde esas yönünden başkaca inceleme yapılmasına ve yeniden karar verilmesine gerek kalmamıştır.”. Aynı yönde ayrıca bkz.: E.1976/48, K.1977/5, 27/01/1977; E.1986/17, K.1987/11, 22/05/1987; E.1996/34, K.1997/9, 31/01/1997; E.2003/11, K.2004/49, 07/04/2004.

⁸ Bkz.: E.1963/86, K.1965/63, 21/12/1965: “Bu sebeple; bu konuların incelenerek karara bağlanmasına yer olmadığı kararlaştırılmıştır.”. Aynı yönde ayrıca bkz.: E.1969/43, K.1971/6, 19/01/1971; E.1974/45, K.1975/63, 25/03/1975.

⁹ Bkz.: E.1963/196, K.1963/102, 29/04/1963: “...Bu durumda dâva konusu hakkında karar vermeye yer yoktur.”. Aynı yönde ayrıca bkz.: E.1970/63, K.1971/38, 13/04/1971; E.1975/2, K.1975/13, 17/02/1975.

¹⁰ Bkz.: E.1995/16, K.1995/48, 21/09/1995: “...incelenen (a) alt bendi, Anayasa Mahkemesi’nin 21.9.1995 günlü, Esas 1995/27, Karar 1995/47 sayılı kararıyla iptal edildiğinden bu konuda bir karar alınmasına yer olmadığına...karar verildi.”.

¹¹ Bkz.: E.1987/6, K.1987/14, 22/05/1987: “...biçimindeki ibare 22/5/1987 günlü, Esas: 1987/3 ve Karar: 1987/13 sayılı kararla iptal edildiğinden aynı konuda ye-

karar¹² veya “karar vermeye yer olmadığına” dair karar¹³ şeklinde nitelenmiş olduğu ayrıca not edilmelidir.

Bununla birlikte, terminoloji konusunda uygulamada ortaya çıkan karmaşanın aslında 1961 Anayasası döneminde verilen kararlarda ağırlık kazandığı; 1982 Anayasası döneminde verilen kararlarda ise söz konusu karar türünün çok büyük çoğunlukla “karar verilmesine yer olmadığı” şeklinde nitelendiği ayrıca belirtilmelidir. Öyle ki, hüküm kısmında 1996; esasın incelenmesi kısmında ise 2004 yılından bu yana verilen kararlarda kural olarak yalnızca ilgili terimin benimsendiği dikkat çekicidir.¹⁴ Dolayısıyla bu çalışmada da bahse konu karar türü, “karar verilmesine yer olmadığı” (KVYO) kararı olarak nitelenmiş ve incelemenin bu terim üzerinden sürdürülmesi tercih edilmiştir.

II. TANIM

Türk anayasa hukuku literatüründe KVYO karar türünün görece az sayıda çalışmada yer verilen ve ayrıca incelenen bir niteliğe sahip olduğu gözlemlenmektedir.¹⁵ Dolayısıyla söz konusu karar türüne yönelik terminoloji ve tanım incelemeleri nispeten doldurulması gereken bir boşluğa işaret eder. Bu tespiti bir kenara not etmekle birlikte, KVYO karar türünün hiçbir çalışmada tanımlanmadığını öne sürmek-

niden karar verilmesine gerek bulunmadığına oybirliğiyle...”. Aynı yönde bkz.: E.1994/84, K.1995/33, 18/07/1995; E.1996/45, K.1996/44, 20/11/1996.

¹² Bkz.: E.1969/43, K.1971/6, 19/01/1971: “...dava konusu hükmü 19.1.1971 gününde 1969/48 esas sayılı davada 1971/5 karar sayısı ile iptal edilmiş olduğundan konunun ayrıca karara bağlanmasına yer bulunmadığına 19.1.1971 gününde oybirliğiyle karar verildi.”. Aynı yönde ayrıca bkz.: E.1976/38, K.1976/46, 12/10/1976.

¹³ Bkz.: E.1970/63, K.1971/38, 13/04/1971: “Anılan maddenin ikinci fıkrası üzerine karar vermeye yer olmadığına, Avni Givda’nın ortada oylama konusu bulunmadığı yolundaki karşı oyu ile ve oyçokluğu ile”. Aynı yönde ayrıca bkz.: E.1975/192, K.1975/209, 13/11/1975.

¹⁴ KVYO kararlarının esas inceleme kısmında “karar verilmesine gerek olmadığına dair karar” olarak nitelenmesi bakımından bkz.: E.2003/11, K.2004/49, 07/04/2004. Hüküm kısmı açısından aynı yönde ayrıca bkz.: E.1996/45, K.1996/44, 20/11/1996.

¹⁵ Bazı istisnalar kapsamında örneğin bkz.: Şahnaz Gerek/Ali Rıza Aydın, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi”, Anayasa Yargısı İncelemeleri-1, Ankara: Anayasa Mahkemesi, 2006, ss. 340-343.; İsmail Köküsarı, Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri, İstanbul: On İki Levha, 2009, ss. 172-173.; Özen Ülgen, Anayasa Yargısında İlk İnceleme, İstanbul: Beta, 2013, s. 127 vd.

se mümkün değildir. Bu kapsamda öne çıkan örneklerden biri, İsmail Köküsarı'ya ait olan tanımdır. Yazar; KVYO karar türünü, Anayasa Mahkemesi kararlarından yola çıkarak “*itiraz konusu kural hakkında yeniden karar verilmesine yer olmadığı şeklindeki kararlar*” olarak niteleyip bu kararları “*daha önce iptal edilmiş bir kuralın tekrar Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesinin önüne getirilmesi halinde, Mahkemenin sonraki iddiayı, aynı kuralın daha önceki bir kararla iptal edilmesi nedeniyle reddetmesi*” olarak tanımlamıştır.¹⁶

Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda verdiği tüm kararlar göz önüne alındığında, yazarın yukarıda alıntılanan tanımının esasen yanlış olmamakla birlikte, bazı eksiklikler barındırdığı öne sürülebilir. Bu eksikliklerden ilki, KVYO kararlarının yalnızca *itiraz konusu kural hakkında* verilen bir karar türüne özgülenmiş olmasıdır. Aşağıda ayrıca inceleneceği üzere, KVYO karar türünün yalnızca *itiraz konusu kurallar hakkında* değil, *iptal davasına konu olmuş birçok kural hakkında* da kullanılabildiğini belirtmek mümkündür.¹⁷

İkinci eksiklik ise KVYO kararlarının yalnızca daha önce iptal edilmiş bir kuralın Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla tekrar Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmesi halinde ortaya çıkan bir karar türüne özgülenmiş olmasıdır.¹⁸ Yine aşağıda ayrıca inceleneceği üzere, KVYO kararları yalnızca önceden iptal edilen hükümler bakımından değil; iptal edilmeksizin yürürlükten kaldırılan veya değiştirilen hükümler açısından da ortaya çıkan bir karar türü niteliğindedir.¹⁹ Nitekim son yıllarda verilen Anayasa Mahkemesi kararlarında, özellikle bu kapsamda ortaya çıkan KVYO kararlarının baskın olduğu ayrıca dikkat çekmektedir.²⁰

Bu konuda vurgulanabilecek son bir husus, KVYO karar türünün aynı zamanda bir *ret* kararı olarak nitelenmiş olmasıdır. Aşağıda yine ayrıca inceleneceği üzere, KVYO kararları kuşkusuz Anayasa

¹⁶ Köküsarı, *ibid.*, s. 172.

¹⁷ Bkz.: *Infra*, III. A-B.

¹⁸ Belirtmek gerekir ki, söz konusu yazar; ilgili tanımı aktarıldığı şekliyle yapmakla birlikte, sonraki açıklamalarında KVYO kararlarının sadece önceden iptal edilmiş olanlar hakkında değil, yürürlükten kalkan hükümler hakkında da verilebileceğini haklı olarak ayrıca vurgulamıştır (bkz.: Köküsarı, *op. cit.*, s. 173).

¹⁹ Bkz.: *Infra*, III. B.

²⁰ Bkz.: *Infra*, IV.

Mahkemesi'nin *ret* kararlarından farklı bir hukuki niteliğe sahiptir. Dolayısıyla bu karar türünün, Mahkeme'nin ilgili başvuru veya iddiaları *reddetmesi* olarak nitelenmesi mümkün değildir. KVYO kararlarının, *ret* veya *iptal* kararlarının aksine, istem hakkında herhangi bir karar *verilmemesi* olarak nitelenmesi daha yerinde olacaktır.²¹

Sonuçta, KVYO karar türünün sağlıklı bir tanımını yapabilmek için, bu karar türünün ortaya çıktığı durumların ayrıca incelenmesi ve diğer karar türlerinden farklarının ortaya konması gerekmektedir. Aşağıda bu inceleme ve farklılıklara odaklanılacak; böylelikle söz konusu karar türünün tanımında dikkat çeken eksiklikler giderilmeye çalışılacaktır.

III. KVYO KARARLARININ OLUŞUMU, GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

KVYO karar türünün oluşumu bakımından, öncelikle anayasal veya yasal herhangi bir hükme dayanmadığı belirtilmelidir. Gerçekten 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası hükümleri incelendiğinde bahse konu karar türüne ilişkin açık bir anayasal dayanak bulmak mümkün değildir. Benzer şekilde, her iki dönemin Anayasa Mahkemelerine İlişkin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunlarda da bu konuda herhangi bir yasal dayanağı yer verilmediğı gözlemlenmektedir.²² Bu kapsamda KVYO karar türünün başlangıcı ve oluşumu itibarıyla tamamen Anayasa Mahkemesi içtihatlarından kaynaklandığı belirtilebilir.²³

Hal böyle olmakla birlikte, söz konusu karar türü halihazırda hukukten hiçbir metinde düzenlenmemiş de değildir. “İlk inceleme raporlarının hazırlanması” başlığını içeren Anayasa Mahkemesi İctüzüğü'nün 48'inci maddesinin üçüncü fıkrasında, Başkan tarafından görevlendirilecek raportörün...raporunda “işin esasına geçilmesine, başvurunun reddine, eksikliklerin giderilmesi için süre verilmesine, davanın açılmamış sayılmasına veya karar verilmesine yer olmadığına kararlarından birinin verilmesi yönünde” düşünce bildireceğı açıkça düzenlenmiştir.²⁴ Bundan ön-

²¹ Bkz.: İnfra, III. A-B-D.

²² Krş.: 22 Nisan 1962 tarihli 44 sayılı Kanun, Resmî Gazete, Sy. 11091, 25 Nisan 1962; 10 Kasım 1983 tarihli 2949 sayılı Kanun, Resmî Gazete, Sy. 18220, 13 Kasım 1983; 30 Mart 2011 tarihli 6216 sayılı Kanun, Resmî Gazete, Sy. 27894, 3 Nisan 2011.

²³ Aynı yönde bkz.: Köküarı, op. cit., s. 172.

²⁴ Bkz.: Anayasa Mahkemesi İctüzüğü, Resmî Gazete, Sy. 28351, 12 Temmuz 2012.

ceki Anayasa Mahkemesi İçtüzükleri'nin hiçbirinde KVYO kararlarına ilişkin benzer bir düzenlemeye yer verilmediği göz önüne alındığında, ilgili hükmün KVYO kararlarına ilişkin ilk ve tek düzenleyici işlem²⁵ olduğu belirtilebilir.

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü hükümleri bir kenara bırakılıp KVYO karar türünün asıl dayanağı olan Anayasa Mahkemesi kararları incelendiğinde ise söz konusu karar türünün esasen iki şekilde oluşup geliştiği tespit edilebilir. Bunlardan ilki, Anayasa Mahkemesi tarafından önceden iptal edilmiş bir hükmün tekrar başvuru konusu olduğu durumda ortaya çıkan KVYO kararlarıdır. Bunlar “önceden iptal gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” kararları olarak nitelenebilir.²⁶ İkincisi ise başvuru konusu düzenlemenin, anayasaya aykırılık başvurusu yapıldıktan sonra doğrudan veya değiştirilerek yürürlükten kaldırılmış olduğu durumda ortaya çıkan KVYO kararlarıdır. Bunlar da “sonradan ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” kararları olarak nitelenebilir.²⁷ Ancak ilga gerekçesiyle KVYO kararı verilmesi durumlarında, bu kararın verilip verilmemesi iptal davası ve itiraz başvuru yoluna göre de değişebilmektedir. Bu sebepten olsa gerek, bazı yazarlar KVYO kararlarını iki yerine üç sınıfa ayırarak incelemektedir: Bunlardan birincisi, Anayasa'ya aykırılığı öne sürülen bir kuralın daha önce Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiş olması; ikincisi, Anayasa'ya aykırılığı öne sürülen bir kuralın iptal davası açıldıktan sonra ilga edilmesi veya değiştirilmesi; üçüncüsü ise Anayasa Mahkemesi'ne itiraz yoluyla yapılan başvuru sonrasında ilgili kuralın ilgası veya değiştirilmesi sonucunda bu kuralın davada uygulanacak kural olmaktan çıkması hallerinde ortaya çıkan KVYO kararları olarak sınıflanabilmektedir.²⁸ Bu çalışmada ise benzer bir ayrıma yer verilmesi metodolojik nedenlerle uygun bulunmamıştır. Dolayısıyla KVYO kararları; aşağıdaki başlıklarda başvuru konusu “normun önceden iptal edildiği gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” ve “normun sonradan ilga edildiği gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” olarak ikiye ayrılarak incelenecektir.

²⁵ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün, AYM'nin düzenleyici bir işlemi olduğu yönünde ayrıca bkz.: Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 1010.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Infra*, III. A.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Infra*, III. B.

²⁸ Gerek/Aydın, *op. cit.*, s. 340.

KVYO karar türünün esasen başvuru konusu normun önceden iptali veya başvuru sonrasında doğrudan yahut değiştirilerek ilgasından kaynaklanan bir oluşum süreci geçirdiği açıktır. Ancak bu karar türünün literatürde kendisine yer verilmeyen diğer bazı hallerde de ortaya çıkabildiği ayrıca tespit edilmelidir. Bunlar bahse konu iki temel durumun istisnaları olmakla birlikte, KVYO karar türünün hem oluşumu hem de gelişimi bakımından önem arz etmektedir. Bu kapsamda dikkat çekici ilk husus; KVYO karar türünün ortaya çıkışındaki ilk kararların başvuru konusu işlemin iptali veya ilgasından ziyade, önceki başvurunun reddinden kaynaklanmış olmasıdır. Gerçekten bu konudaki 1962 tarihli ilk iki kararda, başvuru konusu normların iptaline ilişkin istemler hakkındaki KVYO kararları, söz konusu normların halihazırda önceden iptaline, ilgasına veya değiştirilmiş olmasına değil; bu normlar hakkındaki başvuruların önceden *reddedilmiş* olmasına dayandırılmıştır.²⁹ 1982 Anayasası döneminde de benzer nitelikteki kararlara istisnai de olsa rastlamak mümkündür.³⁰

Bu kapsamda dikkat çekici ikinci bir husus ise KVYO karar türünün gelişimi bakımından önemlidir. Nitekim yukarıda sayılanlar dışında, bu karar türünün gelişiminde son yıllarda dikkat çeken iki yeni temel unsur ortaya çıkmıştır. “İşlemin norm niteliği taşımadığı gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” olarak adlandırabileceğimiz bu tür, başvuru konusu işlemin bir “kenar başlığı” olması halinde bunlar hakkında norm niteliği taşımadığı gerekçesiyle KVYO kararına başvurulduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir tür ise “hukuken var olmayan” işlemlere ilişkin olarak verilen KVYO kararlarıdır. “İşlemin yok hükmünde olduğu gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” olarak sınıflanabilecek bu tür de diğerleriyle birlikte aşağıda ayrıca incelenecektir.³¹

²⁹ Bkz.: E.1962/183, K.1962/40, 18/09/1962; E.1962/271, K.1962/112, 12/12/1962.

³⁰ Bkz.: E.1989/18, K.1989/31, 05/09/1989; E.2013/116, K.2014/135, 11/09/2014. Aynı kararın hüküm kısmında verilen ret nedeniyle yürürlüğün durdurulması bakımından KVYO kararı verilen bir örnek için ayrıca bkz.: E.2001/346, K.2003/63, 11/06/2003.

³¹ Bkz.: *Infra*, III. C-D.

A. “Normun Önceden İptal Edildiği Gerekçesiyle Ortaya Çıkan KVYO” Kararları

İptal gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararını; Anayasa’ya aykırılığı iddia edilen bir kuralın daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olduğu durumlarda, aynı kuralın tekrar Mahkeme’nin önüne gelmesi sonucunda ortaya çıkan karar türü olarak tanımlamak mümkündür. Gerçekten bu gibi durumlarda Anayasa Mahkemesi; sonraki başvuruda tekrar iptal kararı vermek yerine, ilgili kural önceden iptal edilmiş olduğu için aynı konuda yeniden “karar verilmesine yer olmadığına” hükmetmektedir.³²

Bilindiği üzere, iptal davasında bir kuralın dava konusu olabilmesi için yürürlükte olması gerekme de davanın sonuçlanabilmesi için açık veya örtülü olarak yürürlükten kalkmamış olması şarttır. Bu sebeple, Mahkeme’nin daha önce verdiği bir kararda dava konusu kuralı iptal etmiş olması, iptal davasının konusuz kalmasının başlıca nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.³³ İtiraz yolunda ise bir kuralın başvuru konusu olabilmesi için, iptal davasından farklı olarak öncelikle davada uygulanacak bir kural olması ve böylelikle en azından dava konusu olay veya işlem tarihinde yürürlükte olması gerekmektedir.³⁴ Nitekim başvuru tarihinden önce iptal edilerek veya yürürlükten kaldırılarak davada uygulanacak kural olma niteliğini bu sebeple kaybetmiş normlar hakkında başvurunun konusu bulunmaması nedeniyle reddine karar verilmektedir.³⁵ Başvuru tarihinde davada uygulanacak kural olsa bile, sonrasında bunların Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olması halinde ise artık “iptal gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” kararı gündeme gelmekte ve itiraz başvurusunun konusuz kalması sebebiyle söz konusu karar türüne hükmedilmesi gerekmektedir.³⁶

³² Bkz.: E.1963/169, K.1963/113, 15/05/1963; E.1963/298, K.1963/283, 29/11/1963; E.1987/6, K.1987/14, 22/05/1987; E.1987/32, K.1988/14, 01/06/1988; E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023, §§ 352-353.

³³ Ülgen, op. cit., s. 127. İptal davası açılması bakımından yürürlük şart olmasa da Resmî Gazete’de yayımın şart olduğu hakkında ayrıca bkz.: E.2014/46, K.2014/38, 21/02/2014.

³⁴ Ibid., s. 278.

³⁵ Her iki yönde bkz.: E.1965/4, K.1965/6, 12/02/1965. İptal yönünden bkz.: E.1966/10, K.1966/22, 28/04/1966.

³⁶ AYM’nin itiraz yolunda “olayla sınırlı” karar verebildiği 1961 Anayasası döneminde dahi bir hükmü birden fazla kez iptal etmekten kaçınması ve KVYO kararı vermesi hakkında bkz.: E.1975/14, K.1975/170, 24/06/1975.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin aynı konuda önceden almış olduğu iptal kararı sebebiyle ortaya çıkan KVYO kararları, esasen dava konusu kuralın iptali sonucunda yürürlükten kalkmış olduğu gerekçesiyle alınıyor değildir. Nitekim iptal edilen kuralların hükümleri, ancak iptal kararının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkabilir. Öyle ki, Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi, kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçmeyecek şekilde ayrıca kararlaştırabilir (m. 153/3). Dolayısıyla henüz iptal kararı Resmî Gazete'de yayımlanmadığından açık bir şekilde yürürlükten kalkmayan başvuru konusu kurallar hakkında KVYO kararı verilmesinin nedeni, ilgili kuralların yürürlükten kalkmış olması değil; halihazırda iptal edilmiş olması olarak kabul edilmelidir.³⁷ Bu sebepten olsa gerek, Anayasa Mahkemesi de iptal kararı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren kurallar hakkındaki başvurularda, KVYO kararını hem bir önceki iptal kararına hem de onun yürürlüğe girdiği tarihe dayandırabilirken;³⁸ iptal kararı henüz yürürlüğe girmemiş kurallar hakkındaki başvurularda ise KVYO kararını bunların yalnızca önceden iptal edilmiş olmalarına dayandırabilmektedir.³⁹

Anayasa Mahkemesi'nin daha önce verdiği iptal kararına dayanarak aynı konuda yeniden karar verilmesine yer olmadığına dair karar verdiği hallerde, başvuru konusu kuralın anayasallık denetimi hali hazırda yapıldığı için iptal davaları bakımından önemli bir sonuç doğmayacağı düşünülebilir.⁴⁰ Benzer şekilde, itiraz yolunda da başvuru konusu kuralın iptali halinde kararın hüküm bölümü itiraz başvurusunda bulunan mahkemeye gönderilir ve mahkemenin bu karara uyarak bakmakta olduğu davayı sonuçlandırması gerekir.⁴¹ İptal kararlarının yürürlüğe giriş tarihinin gecikmesinin veya ertelenmesinin doğurabileceği olumsuz sonuçlar bir tarafa bırakılırsa,⁴² her iki durumda da önceden

³⁷ Bu yönde bir örnek için bkz.: E.2011/61, K.2011/99, 16/06/2011.

³⁸ rneğin bkz.: E.1988/25, K.1988/30, 27/09/1988. Aksi yönde bkz.: E.2022/69, K.2024/27, 01/02/2024, ř 22 vd.

³⁹ örneğin bkz.: E.1963/60, K.1963/165, 26/06/1963. Aksi yönde bkz.: E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023, ř 352.

⁴⁰ lgen, op. cit., s. 130.

⁴¹ Gerek/Aydın, op. cit., s. 341.

⁴² Bu yönde ayrıca bkz.: ibid., ss. 341-343.

iptal edilmiş kurallar hakkında KVYO kararı verilmesinin önemli bir sonuç doğurmayacağı ve hatta usul ekonomisi bakımından bunun gerekli olduğu öne sürülebilir. Ancak iptal nedeniyle ortaya çıkan KVYO kararları açısından geçerli olan bu argüman, halihazırda anayasaya uygunluk denetiminden geçmemiş başvuru konusu kuralların doğrudan yahut değiştirilerek yürürlükten kaldırılması halinde ortaya çıkan KVYO kararları açısından geçerli değildir. Nitekim bu konuda uygulamada sorun yaratan asıl hususların, aşağıda ayrıca incelenecek olan KVYO karar türü bakımından ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

B. “Normun Sonradan İlgâ Edildiği Gerekçesiyle Ortaya Çıkan KVYO” Kararları

İlgâ gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararını; Anayasa’ya aykırılığı iddia edilen bir kuralın, iptal veya itiraz başvurusu yapıldıktan sonra doğrudan veya değiştirilerek yürürlükten kaldırılması halinde, iptal davasında her durumda, itiraz yolunda ise davada uygulanacak kural niteliğini de kaybettiği takdirde ortaya çıkan karar türü olarak tanımlamak mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği üzere, iptal davasında bir kuralın başvuru konusu olabilmesi için yürürlükte olması gerekmeseydi de davanın sonuçlanabilmesi için açık veya örtülü olarak yürürlükten kalkmamış olması şarttır. Dolayısıyla iptal davası sonuçlanmadan önce başvuru konusu kuralın doğrudan yahut değiştirilerek yürürlükten kaldırılması, iptal davasının konusuz kalmasının temel sebeplerinden bir diğerini oluşturmaktadır.⁴³ Gerçekten bu gibi durumlarda Mahkeme, doğrudan veya değiştirilerek yürürlükten kaldırılmış dava konusu kuralları hakkında “konusu kalmayan” iptal istemi oldukları gerekçesiyle KVYO kararı vermektedir.⁴⁴

İptal davasında bu gibi durumlarda istikrarlı bir şekilde görünür olan “ilgâ gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” karar türü, anayasaya ay-

⁴³ Ülgen, op. cit., s. 127.

⁴⁴ Bkz.: E.1963/77, K.1963/144, 19/06/1963; E.1986/17, K.1987/11, 22/05/1987; E.2022/34, K.2024/16, 23/01/2024, § 22-25. İptal davası açılmadan önce yürürlükten kalkmış kuralları hakkında başvurunun reddine karar verilmesi açısından ayrıca bkz.: E.1963/106, K.1963/270, 11/11/1963; E.2011/150, K.2013/30, 14/02/2013.

kırılık iddiası itiraz başvurusu kapsamında yapıldığında ise başvuru konusu işlemin davada uygulanacak kural olup olmamasına göre farklı sonuçlara uğrayabilmektedir. Nitekim çeşitli Anayasa Mahkemesi üyelerinin de dikkat çektiği üzere, “Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş uygulamalarına göre, itiraz başvurularında iptali istenilen Kural’ın sonradan değiştirilmiş olması, Anayasa’ya uygunluk denetimini etkilemez. Mahkeme elindeki davayı olay tarihinde yürürlükte bulunan Yasa’ya göre çözeceğinden kişilerin hak kaybına uğramamaları bakımından söz konusu Yasa’nın olaya uygulanacak kurallarının Anayasal denetiminin yapılmasındaki hukuki yarar açıktır”.⁴⁵ Gerçekten itiraz başvurusuna konu bir kural, doğrudan yahut değiştirilerek yürürlükten kaldırılmış olsa bile, davada uygulanacak kural olma niteliğini sürdürüyor olabileceğinden bu denetimin sürdürülmesinde hukuki yarar bulunduğu tartışmasızdır.⁴⁶

Sonuçta bu gerekçeleri de gözeten Anayasa Mahkemesi, itiraz başvurusu sonrasında yürürlükten kaldırılan veya değiştirilen hükümler “davada uygulanacak kural” olma niteliklerini kaybettikleri takdirde KVYO kararına varabilmektedir.⁴⁷ Aksi halde, yani başvuru konusu hükümler davada uygulanacak kural olma niteliklerini kaybetmedikleri veya yapılan değişikliklerin bunu etkilemediği takdirde ise esasın incelenmesine devam edilmekte ve KVYO kararı verilmesine gerek kalmamaktadır.⁴⁸ Öyle ki, iptal davası açısından konusu kalmayan kurallar hakkında KVYO kararı verilmesi gerekse bile, itiraz yolunda inceleme sürdürülüp iptal kararına dahi varılması mümkün kabul edilmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Bkz.: E.2002/54, K.2008/43, 17/01/2008 (Fulya Kantarcıoğlu Karşı Oyu); E.2004/53, K.2008/61, 21/02/2008 (Zehra Ayla Perktas Karşı Oyu); E.2011/130, K.2012/146, 11/10/2012, (Zehra Ayla Perktas Karşı Oyu).

⁴⁶ Gözler, op. cit., s. 1076; Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin, 2019, s. 403.

⁴⁷ Örneğin bkz.: E.2001/259, K.2002/18, 15/01/2002; E.2001/227, K.2004/10, 10/02/2004; E.2003/3, K.2005/87, 23/11/2005; E.2004/73, K.2008/100, 02/05/2008; E.2010/63, K.2011/162, 08/12/2011; E.2018/160, K.2019/23, 10/04/2019, § 8. Bununla birlikte, AYM’nin benzer durumlarda başvuran mahkemenin yetkisizliği nedeniyle başvurunun reddine karar verdiği örnekler de yok değildir. Bu konuda ayrıca bkz.: E.2002/123, K.2005/86, 23/11/2005’den bu yönde aktaran için bkz.: Ülgen, op. cit., s. 263, dn. 1127.

⁴⁸ Bu yönde bkz.: E.2018/6, K.2021/60, 22/09/2021, § 4; E.2021/69, K.2022/50, 21/04/2022, § 8-9.

⁴⁹ Bu yönde bkz.: E.2014/86, K.2015/109, 25/11/2015, § 99-106.

Bununla birlikte, hangi başvuru yolundan kaynaklanırsa kaynaklasın; “normun sonradan ilga edildiği gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” kararları, söz konusu karar türünün uygulamasında dikkat çeken en sorunlu tarafı oluşturmaktadır. Buradaki temel neden ise gerçekleşen değişiklikler sonucunda işin esası hakkında artık herhangi bir karar verilmesine gerek kalmaması ve anayasallık denetiminden zamanında yararlanılamaması olasılığıdır. Bu konu ile ilgili uygulamadan kaynaklanan sorunlar, aşağıda uygulama kısmında ayrıca incelenecektir.⁵⁰

C. “İşlemin Norm Niteliği Taşımadığı Gerekçesiyle Ortaya Çıkan KVYO” Kararları

Şimdiye kadar incelendiği üzere, Türk anayasa yargısında KVYO karar türü, oluşumu ve gelişimi bakımından yukarıda anlatılagelen iki temel gerekçeye dayandırılmıştır. Bununla birlikte, ilgili karar türünü ortaya çıkarması bakımından son on yılda uygulamada iki temel gerekçe daha üretildiği dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki ve burada incelenecek olanı, başvuru konusu işlemin “norm niteliği taşımadığı gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” kararları olarak sınıflandırılabilir.

Tespit edilebildiği kadarıyla, bu yöndeki ilk kararını 2014 yılında veren Anayasa Mahkemesi; başvuru konusu işlemin denetim yetkisi kapsamına giren herhangi bir kuralın ilgili maddesinin *kenar başlığı* olması halinde, bu işlemin bir *hukuk normu niteliği taşımadığı* gerekçesiyle iptal davasına konu edilmesinin mümkün olmadığını ve dolayısıyla madde başlıklarına yönelen iptal istemleri hakkında da KVYO kararı verilmesi gerektiğini içtihat olarak benimsemiş durumdadır.⁵¹ Mahkeme’nin bu konudaki ayrıntılı gerekçeleri ise şu şekildedir:

“Anayasa Mahkemesi’nin denetim yetkisinin kapsamına, kanun adı verilen normlar (kurallar) girmektedir. Kanun, Anayasa’nın yetkili kıldığı organ tarafından yazılı bir şekilde ve bu ad altında tespit edilmiş bulunan genel, sürekli ve soyut hukuk normlarıdır. Norm ise insan davranışını yönlendirmek amacıyla belirli bir şeyin yapılmasını yasaklayan ya da belirli bir şeyin

⁵⁰ Bkz.: *Infra*, IV.

⁵¹ Bu yönde bkz.: E.2013/95, K.2014/176, 13/11/2014; E.2014/146, K.2015/31, 19/03/2015; E.2017/162, K.2018/100, 17/10/2018, §§ 62-65 vd.; E.2016/144, K.2020/75, 10/12/2020, §§ 124-127; E.2019/13, K.2021/31, 29/04/2021, §§ 57-60; E.2022/50, K.2022/107, 28/09/2022, §§ 159-161; E.2018/117, K.2023/212, 07/12/2023, §§ 173-176; E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023, §§ 154-156.

yapılmasına izin veya yetki veren ve cebirle desteklenmiş irade açıklamalarıdır. Dolayısıyla hukuk normları daima emir, yasak, izin veya yetki içeren önermelerden oluşur. İnsan davranışını yönlendirmeyi hedeflemeyen, yani emir vermeyen, yasak koymayan, izin veya yetki vermeyen bir önerme, normatif nitelikte olmadığından hukuk kuralı sayılmaz.

Türk hukukunda ilk kez, İsviçre’den iktibas edilen 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu’nda uygulanmaya başlanan maddelere kenar başlığı konması usulü, kanunun planını ayrıntılı olarak ortaya koyması, istenen maddenin hemen bulunmasına imkân sağlaması, ayrıca bazı kanunların kapsadığı maddelerin daha açık olarak anlaşılmasına ve gereksiz tartışma ve tereddütlerin önlenmesine yardımcı olması bakımından büyük fayda sağlamaktadır.

Yasamadan sadır olan işlemlerin norm sayılabilmesi için emir, yasak, izin veya yetki içeren önermelerden oluşması gerekmektedir. Önerme, belli bir doğruluk değeri bulunan ifadeler olup herhangi bir söz dizisinin önerme olabilmesi için öncelikle bir anlamının olması gerekir. Türkçe’de, bir söz dizisinin anlamlı olabilmesi için bir yargı bildirmesi, yani yükleme sahip olması gerekmektedir. Madde kenar başlıkları ise yüklemsiz söz dizilerinden ibaret olduklarından bir anlamları da yoktur. Anlamı bulunmayan bu söz dizilerinin önerme niteliği bulunmamakta ve dolayısıyla bunlar hukuk normu da sayılmamaktadır. Kanun koyucunun iradesinin ürünü olsalar da hukuk normu niteliğinde olmayan madde kenar başlıklarının iptal davasına konu edilmesi mümkün değildir.”⁵²

Anayasa Mahkemesi’nin yukarıda alıntılanan kararı ile benzer yöndeki diğer kararları göz önüne alındığında, bu konudaki gerekçesinin özünün; madde kenar başlıklarının “tek başlarına bir anlamları olmadığı” ve dolayısıyla “hukuk normu niteliği taşımadıkları” argümanlarına dayanmakta olduğu belirtilebilir.⁵³ Mahkeme’nin bu konudaki argümanları ilk bakışta makul gibi görünse de aslında temel noktalarda birkaç açıdan eleştiriye açıktır:

Bunlardan birincisi; söz konusu argümanın, anayasallık denetimi kapsamını daraltıcı bir özellik taşıdığı için öncelikle hukuk devleti ilkesi bakımından oldukça sorunlu bir niteliğe sahip olmasıdır. Gerçekten de Mahkeme, yukarıda belirtilen içtihat ve argümanları aracılığıyla, denetim yetkisi kapsamına giren herhangi bir işlemin herhangi bir maddesinin kenar başlıklarını denetim alanından dışlamakta ve

⁵² Bkz.: E.2013/95, K.2014/176, 13/11/2014. Aynı yönde ayrıca bkz.: ibid.

⁵³ Aynı yönde bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024, § 29.

böylelikle kendi kendisine esas yönünden denetim gerçekleştiremeyeceği bir alan inşa etmektedir. Madde kenar başlıklarının anayasallık denetimine ilişkin açık bir yasak öngörülmediği halde, Mahkeme'nin denetim yetkisini bu şekilde sınırlaması, anayasa yargısında son yıllarda benimsenen kendi kendini sınırlama doktrinlerinin de bir diğer örneği olarak sınıflandırılabilir niteliktedir.⁵⁴

Bu konudaki eleştirilerden ikincisi; söz konusu argüman ve içtihadın hem anayasal açıdan hem de geçmiş içtihatlar bakımından çelişkili bir niteliğe sahip olmasıdır. 1982 Anayasası'nda madde kenar başlıklarının; sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ile bağlantıyı göstereceği, bu başlıkların Anayasa metninden sayılmayacağı açıkça düzenlenirken bunların denetimine yönelik herhangi bir sınırlama getirilmemiştir (m. 176/2).

Öyle ki, 2010 yılında Anayasa Mahkemesi de 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 8'inci maddesiyle 1982 Anayasası'nın 74'üncü maddesinin kenar başlığını değiştiren dava konusu hükümleri esastan incelemiş ve bu konudaki yeni içtihadına aksi yönde bir içtihat geliştirmiştir.⁵⁵ 2010 yılında Anayasa değişikliklerinin dahi kenar başlığını denetleyen Mahkeme'nin, yalnızca birkaç yıl sonra kanun maddelerinin kenar başlıklarının denetiminde kendini bu şekilde sınırlaması, içtihat istikrarı ve hukuk güvenliği bakımından da tartışmalı bir karar tekniği oluşturmıştır.

Bu konuda getirilebilecek bir diğer eleştiri ise Mahkeme'nin benimsediği argümanların özüne yönelik olabilir. Öncelikle belirtilmeli ki, madde kenar başlıklarının norm niteliği taşıyıp taşımadığı "*norm*" kavramının nasıl tanımlandığına göre değişecektir. *Norm* kavramından ne anlaşılması gerektiği ise şüphesiz bu çalışmanın sınırlarını bir hayli aşacak niteliğe sahiptir.⁵⁶ Bununla birlikte, norm kavramına veri-

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Ender Türk, Anayasa Yargısında Yargısal Sınırlılık Doktrini, Ankara: Yetkin, 2023, ss. 188-551.

⁵⁵ Bu yönde bkz.: E.2010/49, K.2010/87, 07/07/2010.

⁵⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Hans Kelsen, Pure Theory of Law, Çev. Max Knight, Berkeley: University of California Press, 2005, s. 3 vd. Türkçe literatürde ayrıca bkz.: Yahya Berkol Gülgeç, Normlar Hiyerarşisi, İstanbul: On İki Levha, 2016, s. 5 vd.

lecek anlama göre madde kenar başlıklarının norm olarak nitelenemeyeceği ve hatta bunların *Kelsen*'ci bir ifadeyle “*hukuken ilgisiz*” (*legally irrelevant*) olarak sınıflandırılabilceği dahi öne sürülebilir.⁵⁷ Başka bir deyişle, Mahkeme'nin argümanlarının bu kapsamda savunulabilir bir niteliğe sahip olduğu belirtilebilir. Ancak kararlarda kullanılan argümanların doğru olma ihtimali, Mahkeme'nin bu konuda benimsediği genel yaklaşımın da doğru olduğu anlamına gelmez.

Anayasamıza göre Mahkeme'nin temel görev ve yetkisi; kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin (CBK) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetlemek ve bireysel başvuruları karara bağlamak olarak düzenlenmiştir (m. 148/1). Anayasa'nın hiçbir hükmünde denetim konusu işlemlerin kenar başlıklarının denetimini kısıtlayıcı bir hükme ise yer verilmemiştir. Mahkeme'nin argümanları tam da bu nedenle anayasa yargısının denetim kapsamını daraltması bakımından kendi kendini sınırlayıcı; hukuk devleti açısından ise yersiz ve sakıncalı bir niteliğe sahiptir. Üstelik madde kenar başlıklarının hukuki niteliği de hukukumuzda halen tartışmalı bir görünüme sahiptir.⁵⁸ Örneğin yürürlükteki Türk Ticaret Kanunu'nda madde başlıkları Kanun metnine dahil kabul edilmişken (m. 1534/1); Anayasa'da ise aksi benimsenmiştir (m. 176/2).

Söz konusu içtihat, bu sebeplerle de ileride ortaya çözülmesi daha zor sorunlar çıkartmaya elverişli bir niteliğe sahiptir. Örneğin ilerideki zamanlarda Türk Ticaret Kanunu'nun herhangi bir maddesinin kenar başlığının Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmesi halinde ne olacağı belirsizdir. Anayasa Mahkemesi o zaman da kanun metnine dahil sayılan kenar başlıklarını denetlemekten kaçınıp KVYO kararı verebilecek midir? Bu durumda da Mahkeme'nin argümanı bunların norm niteliğine sahip olmadığı yönünde olduğu takdirde, yasa koyucu tarafından kanun metnine dahil kabul edilmiş bir işlem Anayasa Mahkemesi ta-

⁵⁷ Bu yönde bkz.: Leslie Green, “The Normativity of Law: What is the Problem?”, https://www.uvic.ca/victoria-colloquium/assets/docs/Green_Normativity.pdf, s. 12, Erişim tarihi: 9.9.2024.

⁵⁸ Bu kapsamda bkz.: Murat Aybars Tunca, “Madde Başlıklarının Türk Hukukundaki Yeri”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, Sy. 2, 2023, ss. 458-480.

rafından bu şekilde nitelendirilmemiş olacaktır. Şüphe yok ki, Mahkeme önüne gelen işlemin hukuki niteliğini bizzat belirlemede yetki sahibidir.⁵⁹ Ancak yarım asırdan uzun süreden beri ilkesel olarak benimsenen bu yetki, *var olan* yargısal denetim yetkisini sınırlamak yerine gerektiğinde genişletmek için kullanılmalıdır. Aksi halde anayasa yargısından beklenen faydaya ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bunun sonucunda ise KVYO karar türü, denetim yetkisi kapsamına giren işlemlerin bu alandan dışlanması için bir araç olarak kullanılabilir hale gelebilir. Mahkeme'nin böylesi sakıncaları gidermek adına 2014 sonrası benimsediği tartışmalı içtihadını terk etmesi ve önceki içtihadına geri dönmesi gerekmektedir.

D. “İşlemin Yok Hükmünde Olduğu Gerekçesiyle Ortaya Çıkan KVYO” Kararları

Türk anayasa yargısında yakın zamanda ortaya çıkan KVYO kararlarından bir diğeri; başvuru konusu işlemin “hukuken var olmadığına” ya da daha teknik bir ifadeyle “yok hükmünde olduğunun” tespit edilmesi halinde, bunlar hakkındaki iptal istemlerinin de incelenemeyeceğini ortaya koyan karar türü olarak dikkat çekmektedir. Gerçekten bu gibi durumlarda Anayasa Mahkemesi; işlemin hukuken var olmadığını tespit ettikten sonra, bunlara ilişkin istemlerin incelenmesine de olanak bulunmadığını ve iptal talepleri hakkında KVYO kararı verilmesi gerektiğini halihazırda içtihat olarak benimsemiş görünmektedir.⁶⁰

Türk anayasa yargısında “yokluk”, öğretide uzun zamandır tartışma konusu olan ve uygulamadaki seyrekliğine rağmen teoride birçok kez özel olarak irdelenmiş konulardan biri niteliğindedir.⁶¹ Nitekim uygulamada Anayasa Mahkemesi de bu yönde karar verebileceğini

⁵⁹ Bu yönde bkz.: E.1966/7, K.1966/46, 19/12/1966; E. .2007/62, K.2007/66, 05/07/2007; E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024, § 7.

⁶⁰ Bu yönde bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024, §§ 31-32; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024, §§ 31-32.

⁶¹ Örneğin bkz.: İbrahim Şahbaz, “Anayasa Yargısında Yokluk”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sy. 4, 1999, ss. 23-48; Osman Can, “Anayasa Yargısında Yokluk”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, C. 2, Ankara: Yetkin, 2008, ss. 175-213; Nur Uluşahin, “Yokluk Teorisinin Anayasa Hukukunda Yeri ve Uygulanabilirliği”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, C. 2, Ankara: Yetkin, 2008, ss. 675-737; Yılmaz Aliefendioğlu, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında ‘Yokluk’ ya da ‘Yok İşlem’”, *TBB Dergisi*, Sy. 81, 2009, ss.1-14.

uzun zaman önce kabul etmiş ancak bu yetkiyi kullanmaktan yakın zamana kadar kaçınmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin "yokluk" konusundaki içtihat birikimi esasen 1970'li yılların başına kadar uzanmaktadır.⁶² 1982 Anayasası döneminde ise Mahkeme, başvuru konusu işlemin "yok hükmünde" olduğunu tespit edebileceğini kabul etmiş ve bu konudaki şartları belirlemeye başlamıştır.⁶³ Üstelik bu dönemde azınlıktaki bazı üyeler, çeşitli başvuru konusu kurallar hakkında açıkça "yok hükmünde olduklarının saptanması gerektiği" gerekçesiyle karşı oy kullanmış ve söz konusu yetki bu şekilde kararların "hüküm" kısmına dahi taşınabilmiştir.⁶⁴ Ancak yakın zamana kadar anayasallık denetimi kapsamında bir işlemin "yok hükmünde" olduğu üyelerin çoğunluğu tarafından benimsenmemiş ve böylesi bir tespit neticesinde nasıl bir hüküm tesis edileceği açıklığa kavuşturulamamıştır. Söz konusu belirsizliği ortadan kaldıran ise Hatay Milletvekili Can Atalay'a ilişkin olarak yaşanan tartışmalı yargı süreci sonunda varılan "yokluk" tespiti ve bunun sonucunda tesis edilen KVYO kararı olmuştur.⁶⁵

Bu konuda öncelikle şunu vurgulayarak başlamak gerekir ki, Hatay Milletvekili Can Atalay'a ilişkin olarak yaşanan yargılama süreci, ne yazık ki ülkemizde karşılaşılan Anayasa ve hukuk dışı fiili durumlar oluşturma girişimlerinin ne derece ileri gidebileceğine yönelik son yıllardaki en belirgin makro göstergelerden biri olmuştur.⁶⁶ Söz konusu sürecin makro bir Anayasa ve hukuk dışı fiili durum örneği

⁶² Bu yönde bkz.: E.1970/40, K.1971/73, 19/10/1971.

⁶³ Uluşahin, op. cit., s. 710. Kararlar için ayrıca bkz.: E.1992/26, K.1992/48, 17/09/1992; E.2007/72, K.2007/68, 05/07/2007; E.2007/99, K.2007/86, 27/11/2007; E.2008/16, K.2008/116, 05/06/2008; E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014, E.2018/42, K.2018/48, 31/05/2018, §§ 6-7; E.2018/77, K.2023/105, 31/05/2023, §§ 177-178.

⁶⁴ Bkz.: E.1996/4, K.1996/39, 17/10/1996 (Mustafa Bumin Karşı Oyu); E.1996/51, K.1998/17, 13/05/1998 ile E.1998/58, K.1999/19, 27/05/1999 (Yalçın Acargün, Mustafa Bumin, Mustafa Yakupoğlu, Fulya Kantarcıoğlu Karşı Oyları);

⁶⁵ Bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024.

⁶⁶ Benzer girişimler halihazırda "anayasasızlaştırma" kavramı altında da incelenilmektedir. Bu yönde ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Gözler, "1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme (Versiyon 4)", <https://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf> (30 Mayıs 2016), Erişim Tarihi: 9.9.2024; İbrahim Kaboğlu, Anayasasızlaştırma ve Demokrasi Umudu, İstanbul: Tekin, 2019; Tolga Şirin, Anayasa'dan Çıkış, İstanbul: İmge, 2023.

olması ise devletin her üç kuvvetinin de sürece dahil olmasından kaynaklanmıştır. Bu süreçte ilgili Anayasa Mahkemesi kararları⁶⁷, m. 153/son hükümlerine aykırı bir şekilde, tarihimizde ilk defa alt ve üst derece mahkemeleri tarafından açıkça uygulanmamış (yargı)⁶⁸; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce de benimsenmemiş (yasama)⁶⁹ ve dolayısıyla AYM tarafından alınan kararların gerekleri hiçbir şekilde uygulamaya geçirilememiştir (yürütme).⁷⁰

Yukarıda belirtilen sürecin hukuk dışılığı karşısında Anayasa Mahkemesi, uzun yıllardan beri kabul ettiği fakat uygulamaktan açıkça kaçındığı başvuru konusu işlemin “yok hükmünde” olduğunu tespit etme yetkisini; TBMM Genel Kurulu’nun 30/1/2024 tarihli 54’üncü Birleşiminde, Yargıtay 3. Ceza Dairesi’nin 3/1/2024 tarihli ve E.2023/12611, Değişik İş 2024/1 sayılı kararının ekte gönderildiğine dair ilgili Daire Başkanlığı yazısının okunması suretiyle Hatay Milletvekili Şerafettin Can Atalay’ın milletvekilliğinin düşmesi (işleminin) anayasallık denetiminde kullanmış ve hukuken var olmayan bu işlemle ilgili söz konusu iptal talebinin incelenmesine de imkân bulunmadığı gerekçesiyle karar verilmesine yer olmadığına dair hüküm tesis etmiştir.⁷¹

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi yıllar içinde inşa ettiği işlemin “yok hükmünde” olduğunu tespit etme yetkisi ile buna ilişkin koşulların, söz konusu başvuru bakımından oluştuğu kanaatine varmıştır.⁷² Bu yıllar içinde, Mahkeme’ye göre anayasa yargısında yokluk; “*bir normun var olmadığının*” veya “*hukuk dünyasında hiç doğmamış olduğunun*” ifadesi olarak tanımlanmıştır.⁷³ Böylesi önemli bir tespitin yapılabilmesi içinse “yetki gaspı”, “görev gaspı” ya da “çok ağır şekil ek-

⁶⁷ Bkz.: Şerafettin Can Atalay (2) [GK], B. No: 2023/53898, 25/10/2023; Şerafettin Can Atalay (3) [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023.

⁶⁸ Bkz.: Şerafettin Can Atalay (3) [GK], ibid., §§ 14-18; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024, §§ 16-20.

⁶⁹ Bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024, §§ 21-26; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024, §§ 21-26.

⁷⁰ Sürecin diğer ayrıntıları için bkz.: Ibid., §§ 2-26.

⁷¹ Bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024.

⁷² Bkz.: Ibid., §§ 4-5 vd.

⁷³ Bkz.: E.2007/72, K.2007/68, 05/07/2007; E.2018/77, K.2023/105, 31/05/2023, § 177. Aynı yönde daha erken kararlar için ayrıca bkz.: E.1970/40, K.1971/73, 19/10/1971; E.1992/26, K.1992/48, 17/09/1992.

sikliği” gibi sakatlık hallerinin ortaya çıkması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁴ Bu kapsamda kanunlar bakımından “*parlamento iradesinin olmaması*”, “*Cumhurbaşkanının yayımlama iradesinin bulunmaması*” veya işlemin “*Resmî Gazete’de yayımlanmaması*” gibi durumlar ilk başlarda “yokluk” halini ortaya çıkaran koşullar olarak örneklenmiştir.⁷⁵ Ancak sonraki zamanlarda ise Mahkeme, bu koşullardan yalnızca ilkinin “yokluk” hali için kabul etmeye başlamış; diğer ikisini ise “yürürlük” ve “uygulanma” koşulu olarak dışlamıştır.⁷⁶ Nihayetinde yokluk halinin ortaya çıkabilmesi için başvuru konusu işlemin “*hukuk âleminde hiçbir zaman varlık kazanamamasına yol açacak ağırlıkta ve açıklıkta*” bir “*hukuka aykırılığın*” sonucunda ortaya çıkmış olması⁷⁷ ve bunların dışındaki sakatlık hallerinin ise yargısal denetime tabi oldukları sürece yokluğun tespiti yoluyla değil, işlemin iptali yoluyla giderilmeleri gerektiği ayrıca belirtilmiştir. Başka bir deyişle, bir işlemin varlığının zorunlu koşulları bulunmadığı takdirdeki hukuka aykırılıklarda “yokluk”; zorunlu koşulların bulunduğu takdirdeki hukuka aykırılıklarda ise “iptal” halinin söz konusu olacağı bildirilmiştir.⁷⁸

Yokluğun tespiti halinde başvuru konusu işlem “*hiç olmamış*”, “*hiç doğmamış*” veya “*hukuk âlemine (hiç) çıkmamış*” sayılacağı için,⁷⁹ bu yetkinin işlemin iptalini gerektiren herhangi bir hukuka aykırılıkta değil; bunun da ötesindeki ağır ve açık hukuka aykırılıklarda kullanılması şüphesiz yerinde ve gereklidir.⁸⁰ Nihayetinde böylesi bir hukuka aykırılığın söz konusu yargılama süreci sonunda ortaya çıktığı kanaatine varan Anayasa Mahkemesi’nce; ilgili bireysel başvuru kararlarının yargı ve yasama organlarınca uygulanmaması neticesinde, Hatay Milletvekili Can Atalay’ın “kesin bir mahkûmiyet” hükmüne dayanmayan bir işlemle milletvekilliğinin düşürüldüğü; böylelikle Anayasa ve hukuk dışı “*fiilî (de facto) bir durum*” oluşturulduğu; iptal talebine konu bu fiili durumun ise Anayasa’nın 84’üncü maddesinin ikinci fıkrasının

⁷⁴ Bkz.: E.1970/40, K.1971/73, 19/10/1971; E.1992/26, K.1992/48, 17/09/1992.

⁷⁵ Bkz.: E.2007/72, K.2007/68, 05/07/2007; E.2008/16, K.2008/116, 05/06/2008.

⁷⁶ Bkz.: E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014; E.2018/42, K.2018/48, 31/05/2018, §§ 5-6.

⁷⁷ Bkz.: E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014.

⁷⁸ Bkz.: E.2018/42, K.2018/48, 31/05/2018, §§ 6-7; E.2018/77, K.2023/105, 31/05/2023, §§ 177-178.

⁷⁹ Bkz.: E.1970/40, K.1971/73, 19/10/1971; E.1992/26, K.1992/48, 17/09/1992.

⁸⁰ Aksi görüşte bkz.: Can, op. cit., ss. 179-190; Uluşahin, op. cit., ss. 712-727.

kapsamına giren bir yasama işlemi olarak nitelenmesine olanak bulunmadığı ve dolayısıyla “yok hükmünde” olduğu tespit edilen bu işlemin iptal istemi hakkında da karar verilmesine yer olmadığı yönünde hüküm tesis edilmiştir.⁸¹

KVYO kararlarının, şimdiye kadar anlatılageldiği üzere; başvuru konusu işlemin önceden iptal edilmesi, sonradan (doğrudan veya değiştirilerek) ilga edilmesi yahut norm niteliği taşınamaması dolayısıyla verildiği yukarıda incelenmiştir. Başka bir deyişle, bu kararlar; iptal veya ret kararlarının aksine, hakkında herhangi bir karar verilmemesi *görece* sorun yaratmayacak olan “konusuz” kalan başvurular kapsamında ya da en başından herhangi bir başvuruya konu olamayacağı kabul edilen işlemler kapsamında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu işlemlerin hiçbirinde “yokluk” tespitini gerektirecek kadar ağır ve açık bir hukuka aykırılıkla karşı karşıya kalınmadığı belirtilmelidir. İlkinde, işlem halihazırda iptal edilmiş; ikincisinde, ilga edilmiş; üçüncüsünde ise işlemin norm niteliği zaten baştan kabul edilmemiş durumdadır. “Yokluk” halinde ise bambaşka bir hukuk dışılık ve fiili bir durum söz konusudur.

Varılmak istenen tartışmayı şu soruda özetlemek mümkündür: Yok hükmünde olduğu tespit edilmiş bir işlemin iptal istemi hakkında aynı zamanda KVYO kararı verilmesi hukuken yerinde bir tercih midir? Kuşkusuz burada çalışmanın kapsamını aşacak olması sebebiyle genel olarak kamu hukukunda yokluk teorisi ile uygulamasının ayrıntılarına girişilemeyecek olsa bile,⁸² en azından anayasaya aykırılık iddiasına konu bir işlemin yok hükmünde olduğunun tespiti halinde aynı işlemin iptal istemi hakkında KVYO kararı verilmesinin uygun olup olmadığının aydınlatılması için bu ikisi arasındaki ilişkinin biraz daha irdelenmesi faydalı olacaktır.

Bu kapsamda ilk olarak belirtmek gerekir ki, başvuru konusu bir işlemin ağır ve açık bir hukuka aykırılık sonucunda yok hükmünde olduğu tespit edildikten sonra, Anayasa Mahkemesi’nce bu işlemin iptal

⁸¹ Bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024, §§ 23-26; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024, §§ 23-26.

⁸² Bu kapsamda idare hukuku açısından özellikle bkz.: Celal Erkut, “İdare Hukukunda Yokluk Teorisi”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 9, Sy. 1-3, 1988, ss. 69-91. Anayasa hukuku açısından ayrıca bkz.: Supra, dn. 60.

istemi hakkında ayrıca karar verilmesine yer olmadığına dair bir hüküm tesis edilmesi ilk bakışta tartışmalı görünebilir. Bununla birlikte, Mahkeme'nin eski bir kararında da ifade ettiği gibi:

*“Anayasa’da, iptal kararları idarî davalarda olduğu gibi düşünülmemiş ve iptal edilen kuralın baştan beri geçersiz duruma geldiği esası benimsenmemiştir. Türk Anayasal sisteminde, “Devlete güven” ilkesini sarsmamak ve ayrıca devlet yaşamında bir karmaşaya neden olmamak için iptal kararlarının geriye yürümezliği kuralı kabul edilmiştir. Böylece hukuksal ve nesnel alanda etkilerini göstermiş, sonuçlarını doğurmuş bulunan durumların, iptal kararlarının yürürlüğe gireceği güne kadarki dönem için geçerli sayılması sağlanmıştır.”*⁸³

Dolayısıyla iptal kararlarının kural olarak geriye yürümezliği ilkesinin kabul edildiği anayasal sistemimizde (m. 153/5), *ab initio* “yok hükmünde” olduğu tespit edilen bir işlem hakkında iptal kararı verilmesinin bu ilkeyle bağdaşmayacağı öncelikle belirtilmelidir.⁸⁴

Bu kapsamda ikinci olarak belirtmek gerekir ki, anayasaya uygunluk denetimine konu bir işlemin “yok hükmünde” olduğunun tespiti, iptal kararları açısından geçerli olan *pro futuro* etkinin aksine *ab initio* sonuç doğuracağına göre, baştan itibaren geçersiz olduğu tespit edilen bir işlemin sonradan iptal edilmesi temel hukuk mantığıyla da şüphesiz çelişik olacaktır. Nitekim bu bağlamda; Kelsen’e göre de “Geçersiz bir kanun, baştan itibaren herhangi bir hukuki niteliğe sahip değildir; dolayısıyla, onun görünürdeki hukuki niteliğini ortadan kaldırmak için başka bir hukuki eyleme ihtiyaç yoktur. Eğer böylesi ikinci bir hukuki eylem gerekliyse, karşımızda geçersizlik değil, iptal edilebilirlik var demektir.”⁸⁵ Dolayısıyla bu bakımdan da yok hükmünde olduğu tespit edilen bir işlem hakkında iptal kararı yerine, ilgili iptal istemi hakkında KVYO kararı veril-

⁸³ Bkz.: E.1989/11, K.1989/48, 12/12/1989.

⁸⁴ İptal kararlarının geriye yürümezliği kuralı ve istisnaları için bkz.: Mehtap Demirrörs, Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu, Ankara: Astana, 2020.

⁸⁵ Bkz.: Hans Kelsen, “The Nature and Development of Constitutional Adjudication” (1929), Çev. Lars Vinx, The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law, UK: Cambridge University, 2015, s. 37: “An act that is null lacks any legal character from the beginning, so that there is no need for another legal act to strip it of its pretended legal quality. If such a second legal act is required, we are faced with annullability, and not with nullity.”

mesinin daha uygun olduğu belirtilebilir. Nitekim “yok hükmünde” olduğu tespit edilen bir işlemin iptal talebine “konu” olmasının da doğal olarak mümkün olmaması gerekir.

Bu kapsamda ayrıca vurgulamak gerekir ki, Anayasa Mahkemesi’nin iptal istemi hakkında KVYO kararı vermesinin altında yatan bir diğer neden ise başvuru konusu işlemin “yok hükmünde” olduğuna dair tespit talebinin anayasal olarak açıkça düzenlenmemiş olmasıdır.⁸⁶ Gerçekten de Anayasa Mahkemesi’ne kural olarak bir işlemin anayasaya aykırılığı gerekçesiyle iptal talebiyle başvurulabilir ve yine kural olarak bu konuda iptal ya da ret kararı verilebilir.⁸⁷ Nitekim söz konusu başvuru da işlemin yok hükmünde olduğunun tespiti fakat aynı zamanda iptali talebiyle yapılmıştır.⁸⁸ Dolayısıyla başvuru konusu işlemin “yok hükmünde” olduğunun tespiti ve bu işlemin iptal istemi hakkında KVYO kararı verilmesinin bir diğer gerekçesi ise esasen belirtilen anayasal durumdan kaynaklanmış görünmektedir.

Bu kapsamda “iptal” yerine “ret” kararı verilmesi ise başvuru konusu işlemin Anayasa’ya uygunmuş gibi anlaşılmasına yol açabileceği için en başından ihtimal dışı kabul edilmelidir. Nitekim idari yargılama hukukumuzda da benzer tartışmalar yaşanmış ve yok hükmünde olan bir işlemin iptal isteminin reddine karar verilmesi yerine, bu konuda karar verilmesine yer olmadığına dair hüküm tesis edilmesinin hukuken daha yerinde olacağı öğretide haklı olarak vurgulanmıştır.⁸⁹ Sonuç olarak, anayasa yargımızdaki “yokluk” tespitine ilişkin bu ilk kararlarda, iptal veya ret yerine iptal istemi hakkında karar verilmesine yer olmadığına dair hüküm tesis edilmesinin teknik hukuk mantığı yönünden yerinde bir tercih olduğu belirtilmelidir. Söz konusu içtihadın ileride karşılaşılabilecek diğer “yokluk” hallerinde de tercih edilmesi bu sebeple uygun ve gerekli olacaktır.

Bu konuyu bitirirken son bir hususa daha dikkat çekmek gerekir: Hayatın akışı, her zaman öyle olması gerekse bile, ne yazık ki bazen hukuk kitaplarında öngörüldüğü gibi değildir. Bu nedenle, Anayasa

⁸⁶ KVYO kararlarının verilmesi halinde olduğu gibi, işlemin “yok hükmünde” olduğunun tespiti hali de anayasal olarak açıkça düzenlenmemiştir.

⁸⁷ 1982 Anayasası, m. 148 ve devamı.

⁸⁸ Bkz.: E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024; E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024.

⁸⁹ Bu yönde bkz.: Erku, op. cit., ss. 90-91.

Mahkemesi de önüne gelen meseleler hakkında zaman zaman anayasa olarak açıkça düzenlenmemiş çözüm ve yetkiler üretmek zorunda kalabilmiştir. Nitekim yukarıda incelenen işlemin yok hükmünde olmasının tespiti ve iptal istemi hakkında KVYO kararı verilmesi de bunun bir diğer örneğidir. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararının nasıl uygulama kabiliyeti kazanacağı ise şüphesiz konuya ilişkin diğer kararları için de olduğu gibi, hukuk dışı koşulların hukuki alana taşınabilmesi neticesinde belirginleşecektir. Mahkeme'nin bu konudaki son kararı da uygulanmamaya devam ettikçe, hukuk dışı *fiili durumlar* etkisini sürdürecektir ve artık bizzat yasama organının *hukuki* ve *demokratik* meşruiyeti tartışma konusu olacaktır.

IV. KVYO KARARLARININ UYGULAMASI: OBJEKTİF BULGULAR EŞLİĞİNDE TEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yukarıda incelendiği üzere, Türk anayasa yargısında KVYO karar türünün ortaya çıkışı ve gelişimi esasen iki gerekçeye dayanmıştır: Bunlardan birincisi, “normun önceden iptal edildiği gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” (III.A); ikincisi ise “normun sonradan ilga edildiği gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” (III.B) olarak sınıflandırılmıştır. Başvuru konusu işlemin “norm niteliği taşımadığı gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” (III.C) ile “yok hükmünde olduğu gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO” (III.D) türleri ise son on yılda ortaya çıkan içtihatların eseri olup, ilk iki türe oranla oldukça nadir niteliktedir. Bunların dışında, KVYO kararlarının bazı hallerde “önceden ret” nedeniyle ortaya çıkabildiğine de yukarıda ayrıca değinilmiştir. Yukarıda değinilmeyen fakat uygulamada nadir de olsa dikkat çeken KVYO kararları olarak “atıfta bulunulan hükümler gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO”⁹⁰ ve “hü-

⁹⁰ Bazı durumlarda Anayasa Mahkemesi; başvuru konusu kuralın atıfta bulunduğu kurallar hakkında önceden iptal veya sonradan ilga gibi KVYO gerekçeleri ortaya çıktı ise başvuru konusu kuralların ilgili hükümleri hakkında da KVYO kararı verilebileceğine hükmetmektedir. Örneğin başvuru konusu kuralın atıfta bulunduğu kural önceden iptal edildiyse veya sonradan değiştirildiyse eğer, bu hükümlere atıfta bulunan başvuru konusu kuralların da uygulanma kabiliyeti/imkânı kalmadığı gerekçesiyle iptal talepleri hakkında karar verilmesine yer olmadığına dair hüküm tesis edilebilmektedir (Örneğin bkz.: E.2014/122, K.2015/123, 30/12/2015, §§ 115-117; E.2018/93, K.2021/69, 13/10/2021, §§ 116-117; E.2020/56, K.2023/108, 01/06/2023, §§ 122-124).

kümsüz hale gelen CBK gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO"⁹¹ olarak iki ayrı türe daha bu kapsamda dikkat çekilebilir. Tüm bunların dışında, uygulamada "yürürlüğün durdurulması istemleri" hakkında da birçok kez KVYO kararına başvurulabildiğini ayrıca not etmek gerekir.⁹²

Bu başlık ve çalışma kapsamında ise "yürürlüğün durdurulması istemi hakkında KVYO" türü hariç olmak üzere, öncelikle Anayasa Mahkemesi'nin norm denetimi kapsamında verdiği tüm KVYO kararlarının istatistiklerine yer verilecek ve bu konuda dikkat çekebilecek bazı objektif bulgular paylaşılacaktır. Bu kapsamda *önceden iptal gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO; *sonradan ilga gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO ve yukarıda bir kısmına değinilen *diğer gerekçelerle*⁹³ ortaya çıkan KVYO türleri olarak üçlü bir ayrıma gidilecektir. Bu bağlamda erişilen bulgular eşliğinde, uygulamada ortaya çıkan birtakım sorunlu yönlerin tespit edilmesi ve bunlara yönelik çeşitli çözüm önerilerinin getirilmesi hedeflenecektir.

Türk anayasa yargısında KVYO karar türünün uygulaması ve istatistiki verileri oldukça ilginç bulgular içermektedir. Bu kapsamda, 1961 Anayasası döneminden itibaren özellikle belli bir yıl aralığına kadar KVYO kararlarının genellikle *iptal gerekçesiyle* ortaya çıktığı; sonrasında *ilga gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO kararlarının ağırlık kazandığı; son on yıldaki uygulamada ise *diğer gerekçelerle* ortaya çıkan KVYO kararlarının da uygulamada daha fazla dikkat çektiği şimdiden belirtilebilir. İstatistiki verilerin ortaya koyduğu en ilginç ve çarpıcı kırılım ise şüphesiz *ilga gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO kararlarının 2002 yılı ve sonrasına ilişkin dönemde ağırlık kazanmaya başlamasıdır. Söz

⁹¹ Diğer bazı durumlarda ise Anayasa Mahkemesi, başvuru konusu kurallar sonradan ihdas edilen Kanun hükümleriyle aynı konu kapsamında çıkarılan CBK hükümleri olduğu takdirde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir" (Anayasa, m. 104/17) hükmünden hareketle başvuru konusu CBK kurlarının hükümsüz hale geldiğine karar vermekte ve hükümsüz hâle gelen bu kurların iptal istemleri hakkında da karar verilmesine yer olmadığına dair hüküm tesis etmektedir (Bkz.: E.2020/4, K.2022/147, 30/11/2022, §§ 88-92).

⁹² Örneğin bkz.: E.2001/36, K.2003/3, 16/01/2003; E.2021/113, K.2024/29, 01/02/2024.

⁹³ Bu konuda ayrıca bkz.: E.1963/127, K.1965/47, 14/09/1965; E.1966/24, K.1967/8, 28/02/1967; 1968/15, K.1968/13, 06/05/1968; E.1968/17, K.1968/14, 06/05/1968; E.1968/18, K.1968/15, 06/05/1968.

konusu bulguların esasına ve dikkat çeken sorunlu yönlerine aşağıda ayrıca yer verilecektir.

1961 Anayasası döneminde, Mahkeme'nin norm denetimi kapsamında KVYO hükmüne vardığı kararları incelendiğinde bunların büyük çoğunluğunun sonradan ilga gerekçesiyle değil; önceden iptal gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararları olduğu dikkat çekmektedir. Gerçekten bu dönemde KVYO hükmü tesis edilen toplam 296 Anayasa Mahkemesi kararından 248'inin *iptal gerekçesiyle*; 41'inin *ilga gerekçesiyle*; 7 tanesinin ise *diğer gerekçeler* sebebiyle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Kararların yıllara göre ağırlığı ise şu şekildedir.⁹⁴

YIL	İPTAL KVYO	İLGA KVYO	DİĞER KVYO
1962	-	-	2
1963	15	11	-
1964	8	4	-
1965	7	9	1
1966	4	4	-
1967	1	1	1
1968	2	-	3
1969	1	-	-
1970	-	-	-
1971	14	9	-
1972	4	-	-
1973	3	-	-
1974	1	-	-
1975	95	-	-
1976	6	-	-
1977	62	-	-
1978	19	1	-
1979	5	1	-
1980	-	-	-
1981	1	-	-
1982	-	1	-
TOPLAM	248	41	7

1982 Anayasası döneminde ise Mahkeme'nin norm denetimi kapsamında KVYO hükmüne vardığı kararları incelendiğinde bunların

⁹⁴ Krş.: Anayasa Mahkemesi Kararları, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>, Erişim Tarihi 9.9.2024. (İlgili veriler, başvuru kapsamındaki en az bir hüküm hakkında KVYO tesis edilen karar sayısını yansıtmaktadır).

114 Türk Anayasa Yargısında Sözün Bittiği Yer: Karar Verilmesine Yer Olmadığı (KVYO) Kararı

çoğunluğunun önceden iptal gerekçesiyle değil; sonradan ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararları olduğu dikkat çekmektedir. Gerçekten bu dönemde KVYO hükmü tesis edilen toplam 433 Anayasa Mahkemesi kararından 199'unun *iptal gerekçesiyle*; 213'ünün *ilga gerekçesiyle*; 21 tanesinin ise *diğer gerekçeler* sebebiyle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Kararların yıllara göre ağırlığı ise şu şekildedir:⁹⁵

YIL	İPTAL KVYO	İLGA KVYO	DİĞER KVYO
1982	-	-	-
1983	-	-	-
1984	-	-	-
1985	-	-	-
1986	-	-	-
1987	1	2	-
1988	22	3	-
1989	6	-	1
1990	-	1	-
1991	12	1	-
1992	17	3	-
1993	1	-	-
1994	-	-	-
1995	4	-	-
1996	1	-	-
1997	25	-	-
1998	22	-	-
1999	2	-	-
2000	7	-	-
2001	11	4	-
2002	11	10	-
2003	5	6	1
2004	4	6	1
2005	5	15	-
2006	4	8	-
2007	-	4	1
2008	2	17	-
2009	-	15	-
2010	-	6	-
2011	1	10	-

⁹⁵ Krş.: Anayasa Mahkemesi Kararları, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 9.9.2024.
(İlgili veriler, başvuru kapsamındaki en az bir hüküm hakkında KVYO tesis edilen karar sayısını yansıtmaktadır).

2012	4	26	-
2013	4	16	-
2014	1	3	1
2015	1	2	3
2016	1	1	1
2017	-	3	1
2018	1	3	1
2019	5	9	-
2020	2	5	1
2021	2	4	2
2022	2	11	1
2023	9	17	4
2024	4	2	2
TOPLAM	199	213	21

İptal ve ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO türlerinin karşılaştırılmasında, ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının iptal gerekçesiyle ortaya çıkan kararlara oranla sorunlu bir görünüme sahip olduğuna ve bunun nedenlerine yukarıda kısaca değinilmiştir.⁹⁶ Bu konuda 1961 ve 1982 Anayasası dönemleri arasında önemli uygulama farklılıkları olduğu da hemen yukarıda yer alan tablolardaki verilere göre izahtan varestedir. 1982 Anayasası döneminde ise en ilginç kırılımın 2002 yılı ve sonrasına ait olması oldukça çarpıcıdır. Nitekim bu dönem aralığının Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) *istikrarlı* iktidarıyla tescillendiği göz önüne alındığında, sonuçların Anayasa Mahkemesi önündeki başvuru konusu işlemlerin henüz denetlenmeksizin doğrudan yahut değiştirilerek yürürlükten kaldırılması bakımından oldukça ilginç bir *istikrarsızlık* göstergesi olduğu da şimdiden ayrıca vurgulanmalıdır.

Bu konudaki yargısal uygulamaya biraz daha yakından bakılırsa, 1961 Anayasası döneminin tamamında 248 iptal ve 41 ilga gerekçesiyle KVYO kararı ortaya çıktığından, ilga kaynaklı KVYO kararlarının sebep olabileceği sorunların bu dönem bakımından herhangi bir ağırlık kazandığını öne sürmek oldukça zordur. Nitekim 1966 ilâ 1982 yılları arasında toplamda yalnızca 17 adet ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararı verildiği göz önüne alındığında, bu aralıkta her yıl orta-

⁹⁶ Bkz.: Supra, III. A ve III. B.

lama yalnızca 1 ilga kaynaklı KVYO kararına varıldığı tespiti yapılabilir. Aynı yıllar arasında toplamda 218 adet iptal nedeniyle ortaya çıkan KVYO kararıyla birlikte her yıl ortalama ~13 karar verildiği de göz önüne alındığında, ilgili dönemin bu kapsamda sorunlu bir tarafının bulunmadığı tespiti yapmak mümkün görünmektedir.

1982 Anayasası döneminin ilk yirmi yılında da benzer bir eğilimin sürdüğü gözlemlenmektedir. Öyle ki, 1987 ilâ 2001 yılları arasında 131 iptal ve 14 ilga gerekçesiyle KVYO ortaya çıkarken; 2002 yılından itibaren bu denge ilga kaynaklı KVYO kararları lehine olmak üzere keskin bir kırılım göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, 2002 ilâ 2024 (9 Eylül) arasında 68 iptal ve 199 ilga gerekçesiyle KVYO kararına varıldığı yapılan çalışmalar sonucunda ulaşılan istatistiki verilerle sabit durumdadır. Başka bir deyişle, 1987 ilâ 2001 arasında her yıl ortalama ~9 iptal ve ~1 ilga gerekçesiyle KVYO ortaya çıkarken; 2002 ilâ 2024 arasında ise her yıl ortalama ~3 iptal ve ~9 ilga gerekçesiyle KVYO ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, 1982 Anayasası döneminin son 22 yılında ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının geçmiş yılların ortalamasına oranla ~9 kat arttığını göstermektedir. Bu sebeple de ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının neden olduğu sorunlar bakımından dikkat çeken bu dönemin mercek altına alınması olmazsa olmaz bir nitelik arz etmektedir.

Bu konuyu irdeleyen literatürdeki bazı görüşler ve çeşitli Anayasa Mahkemesi üyelerinin karşı oylarında öne sürdükleri eleştiriler gözetildiğinde, ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının sebep olduğu temel sorunu tek bir başlık altında toplamak mümkündür. Bu ise iptal veya itiraz başvurusu sonrasında, başvuruya konu kurallara yönelik yapılan *herhangi* bir değişiklik sebebiyle başvurunun konusuz kalması ve dolayısıyla anayasaya uygunluk denetiminden beklenen faydaya zamanında erişilememesi sorunsalıdır. Nitekim bu konudaki yargısal uygulama incelendiğinde, özellikle 2008 ilâ 2014 yılları arasında yazılan karşı oylarda ilgili KVYO türüne yönelik bu kapsamda ilkesel bir karşı duruşun geliştiği tespit edilmiştir.⁹⁷

⁹⁷ İptal davaları kapsamında örneğin bkz.: E.2005/66, K.2009/102, 02/07/2009 (Osman Alifeyyaz Paksüt, Mustafa Yıldırım, Fulya Kantarcıoğlu, Zehra Ayla Perктаş, Şevket Apalak Karşı Oyları); E.2010/40, K.2012/8, 19/01/2012 (Fulya Kantarcıoğlu, Zehra Ayla Perктаş, Nuri Necipoğlu Karşı Oyları); E.2013/1,

Anayasa Mahkemesi, ilga gerekçesiyle ortaya çıkan kararlar bakımından özellikle iptal davalarında katı bir yaklaşım benimsemekte ve başvuru konusu işlemlere ilişkin sonradan *herhangi* bir düzenleme getirilmesi halinde KVYO kararı yönünde hüküm tesis edebilmektedir. Örneğin sonradan getirilen düzenleme *teknik bir düzeltmeden ibaret* veya önceki kuralın *anlam ve kapsamı değişmemiş* olsa bile, değişikliğin içeriğiyle ilgilenmeksizin ilga gerekçesiyle KVYO hükmüne varılabilmektedir.⁹⁸ Anayasa Mahkemesi'nin bu yaklaşımına katılmayan bazı üyeler, benimsenen anlayışın anayasaya uygunluk denetiminin asıl amacı olan *"anayasaya aykırı mevzuatın hukuk aleminden mümkün olduğunca ayıklanması"* ilkesine uygun olmadığını ve bunun aynı zamanda başvuru konusu *"kuralların içeriği aynen korunarak sürekli farklı ve yeni yasalara nakledilmesi suretiyle"* anayasallık denetimi dışına çıkarılması ihtimaline de kapı araladığını haklı olarak vurgulamışlardır.⁹⁹ Başka bir deyişle, başvuru konusu kurallara sonradan yapılacak *en küçük* ekleme veya çıkarmalar, *"o kuralların anayasal denetim dışında bırakılması sonucunu doğurur ki böyle bir durumu da anayasa yargısının amacı ve işleviyle bağdaştırmak olanaksızdır."*¹⁰⁰ Tüm bu görüşler, başvuru konusu işlemleri yargısal denetim kapsamından çıkarmada sonradan ilga taktiğiyle KVYO kararlarının bir araç haline gelebileceğine vurgu yapmakta ve sorunun özüne dikkat çekmektedir.¹⁰¹

Karşı oylarda öne sürülen eleştirilere neden olan ve sonradan ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarından kaynaklanan sorunlara,

K.2014/161, 22/10/2014 (Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyu). İtiraz başvuruları kapsamında "davada uygulanacak kural" yönünden ise ayrıca bkz.: E.2002/54, K.2008/43, 17/01/2008 ve E.2002/71, K.2008/44, 17/01/2008 (Zehra Ayla Perktas, Mehmet Erten, Necmi Özler, Şevket Apalak, Fulya Kantarcioğlu Karşı Oyları); E.2004/53, K.2008/61, 21/02/2008 ve E.2005/35, K.2008/62, 21/02/2008 (Zehra Ayla Perktas Şevket Apalak, Fulya Kantarcioğlu Karşı Oyları); E.2007/89, K.2010/3, 14/01/2010 (Serdar Özgüldür, Şevket Apalak, Serruh Kaleli Karşı Oyu); E.2011/130, K.2012/146, 11/10/2012 (Zehra Ayla Perktas ve Fulya Kantarcioğlu Karşı Oyları).

⁹⁸ Bu yönde bir eleştiri için bkz.: E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009 (Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyu).

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Bkz.: E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009 (Fulya Kantarcioğlu Karşı Oyu). Aynı yönde ayrıca bkz.: Ibid., Zehra Ayla Perktas Karşı Oyu.

¹⁰¹ Benzer yönde görüşler için ayrıca bkz.: Supra, dn. 97'deki iptal davaları kapsamındaki Kararlar ve Karşı Oylar.

uygulamadan da pek çok somut örnek verilebilir. Bu kapsamdaki örneklerden biri olarak; sonradan yapılan bir değişiklik, dava konusu fıkra da geçen “*muhasabe mutemedi*” yerine “*muhasabe yetkilisi mutemedi*” şeklini alan ve esasen kuralın anlam veya kapsamını değiştirmeksizin “teknik bir düzeltmeden ibaret” olan düzenlemeler hakkında KVYO kararı tesis edilmesinin eleştirildiği karşı oy anılabilir.¹⁰²

Benzer yönde ortaya çıkan başka bir örnek, 1160 sayılı ‘TBMM İktüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Karar’ın denetimi kapsamında sunulabilir. Anayasa Mahkemesi bu kararında, “*Anayasa değişiklikleri hariç, kanun tasarı ve tekliflerinin tümü açık oylamaya tabi işlerden değilse en az yirmi milletekilinin talebi halinde açık oyla, aksi takdirde bu oylamalar ile maddelerin oylamaları işaret oyuyla yapılır*” hükmünün iptal davasına konu olan “*bu oylamalar ile maddelerin oylamaları*” düzenlemeleri hakkında sonradan ilga gerekçesiyle KVYO kararına varmıştır.¹⁰³ Oysaki yapılan değişiklik, esasen 2017 Anayasa Değişikliklerine uyum sağlanması amacıyla iptal davasının konusunu dahi oluşturmayan “*tasarı ve*” ibaresinin ilgili hükümden çıkarılmasından ibarettir.¹⁰⁴ Başka bir deyişle, söz konusu değişiklik de aslında (yeni hükümet sistemine uyum sağlanması amacıyla ortaya çıkan) teknik bir düzeltmenin sonucudur ve iptal başvurusunun konusunu doğrudan etkilememektedir.

Bu kapsamda son bir örnek ise yapılan değişikliğin içerik olarak en ufak bir farklılık bile getirmediği durumlara ayrılabilir. 1 Şubat 2018 tarihli 7079 sayılı Kanun’un 4’üncü maddesiyle 10 Temmuz 1953 tarihli 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun’un yedinci maddesinin birinci fıkrasına eklenen (7) numaralı bentte yer alan dava konusu ibare, yer aldığı madde 24 Ekim 2019 tarih ve 7190 sayılı Kanun’un 18’inci maddesiyle sonradan değiştirildiği gerekçesiyle KVYO kararının konusunu oluşturmuştur.¹⁰⁵ Ancak de-
ği-

¹⁰² Bu yönde bkz.: E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009 (Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyu).

¹⁰³ E.2017/162, K.2018/100, 17/10/2018, § 84.

¹⁰⁴ Bkz.: “Anayasa değişiklikleri hariç, kanun tekliflerinin tümü açık oylamaya tâbi işlerden değilse en az yirmi milletekilinin talebi halinde açık oyla, aksi takdirde bu oylamalar ile maddelerin oylamaları işaret oyuyla yapılır.” 9 Ekim 2018 tarihli ve 1200 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, m. 12).

¹⁰⁵ E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023, § 15-16.

şiklik öncesi ve sonrası düzenlemeler karşılaştırıldığında görülecektir ki, dava konusu ibare de dahil olmak üzere bendin ilgili kısımlarında en ufak bir içerik bile değişmemiş; dava konusu önceki metin, sonraki bir kanunla aynı içerikle yalnızca yeniden düzenlenmiştir.¹⁰⁶

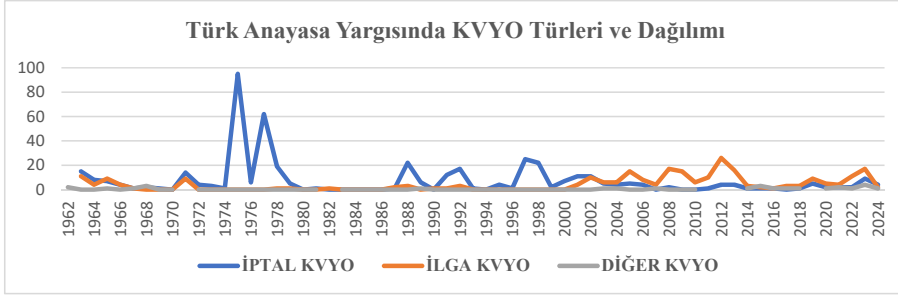
Kuşkusuz bu konudaki örnekler çeşitlendirilebilir. Ancak sonuç değişmeyecektir: Sonradan ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararları, başvuru konusu normların anayasaya uygunluk denetiminden kaçırılmasında kullanılan bir ara formül haline gelmiş gibi görünmektedir.

Söz konusu sorunun kaynağı bakımından ise kural koyucu organlar (yasama veya yürütme) ile denetim organı (Anayasa Mahkemesi) ikiye ayrılarak değerlendirilmelidir. Sorunun ortaya çıkışındaki temel neden, şüphesiz kural koyucu organlar olan yasama ve yürütmenin kısa zaman aralıkları içinde başvuru konusu düzenlemeleri ilga etmesi veya değiştirmesi; başka bir deyişle, hukuki güvenlik ilkesini de zedeleyebilecek şekilde istikrarsız hareket etmesidir. Bununla birlikte, bazı durumlarda denetim organı Anayasa Mahkemesi de karar vermekte gecikerek kural koyucu organlara bu yönde davranabilecekleri bir takdir alanı yaratmakta ve sorunun kaynaklarından bir diğerini oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Sorunun asli kaynağı bakımından, kural koyucu organların gerçekten bir *sorun* olarak *sonradan ilga gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO kararlarının bir öznesi olabileceği dönemin 2002 yılı ve sonrasına teka-bül ettiğine yukarıda değinilmiştir. Gerçekten her iki anayasal döneme ilişkin objektif veriler göz önüne alındığında, *sonradan ilga gerekçesiyle* ortaya çıkan KVYO kararlarının söz konusu kararın türleri arasında *istikrarlı* bir şekilde ağırlık kazandığı başka bir zaman aralığı göze çarpmamaktadır. İlgili verilerin yıllara göre şematize edilmiş hali, tüm bu tabloyu gözler önüne sermektedir:

¹⁰⁶ Krş.: 1 Şubat 2018 tarihli ve 7079 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi ile 24 Ekim 2019 tarihli ve 7190 sayılı Kanun'un 18'inci maddesinin ilgili hükümleri: "Yapılan soruşturma sonucu veya kesinleşmiş yargı kararı üzerine görevine son verilenler ile terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olanlar hariç olmak üzere, en az bir dönem köy veya mahalle muhtarlığı ya da belediye başkanlığı yapmış bulunanlar,"

¹⁰⁷ Benzer yönde bir görüş için ayrıca bkz.: Ülgen, op. cit., s. 131.

İlga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının özellikle 2002 ve sonrası yıllarda ağırlık kazanması, doğal olarak bu dönemin kural koyucu organlarını da yukarıda değinilen sorunsalın *olağan şüphelisi* haline getirmektedir. Ancak yalnızca bu verilere dayanarak ilgili organların *kötü niyetli* bir yaklaşımla başvuru konusu işlemleri anayasallık denetiminden kaçırdıklarına ilişkin kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bunun yerine şu tespit yapılabilir: Kural koyucular bakımından söz konusu dönemin *istikrarlı* bir AKP iktidarıyla tescillenmesi, anayasa yargısına bu şekilde yansımamıştır. Aksine, anayasa yargısına yansıdığı şekliyle bu dönem en *istikrarsız* ve dolayısıyla bu kapsamdaki en *denetimsiz* dönem niteliğindedir.

Bu dönemin kural koyucu organları bakımından ise yasama ve yürütmenin aynı oranda *istikrarsız* hareket ettiğini öne sürmek zordur. İptal davalarında ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararları incelendiğinde, yürütme organının (Bakanlar Kurulu/Cumhurbaşkanı) yasama organına (TBMM) oranla daha *istikrarsız* hareket ettiği ve çok kısa zaman aralıklarıyla başvuru konusu KHK ve CBK işlemlerini doğrudan veya değiştirerek yürürlükten kaldırabildiği tespit edilmiştir.¹⁰⁸ Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasında, her iki yürütme işleminin

¹⁰⁸ Nitekim özellikle 2012 ve 2023 yıllarında ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının önceki yıllara göre artış göstermesinde, başvuru konusu hükümlerin KHK ve CBK niteliğinde olması ile başvuru sonrasında yürütme organının kısa zaman aralıkları içinde bunlar hakkında doğrudan yahut değiştirerek ilgasının önemli bir payı bulunmaktadır. Bu kapsamda örneğin bkz.: E.2011/85, K.2012/109, 18/07/2012; E.2011/126, K.2012/110, 18/07/2012; E.2011/147, K.2012/152, 11/10/2012; E.2011/106, K.2012/192, 29/11/2012; E.2018/128, K.2023/159, 28/09/2023; E.2018/120, K.2023/171, 11/10/2023; E.2018/118, K.2023/180, 26/10/2023.

de kanunlara nazaran daha hızlı bir şekilde düzenlenme imkânına sahip olmasının payı büyüktür. Ancak başvuru konusu işlem ile bu işlemi değiştiren düzenleme arasındaki tarihi aralığı genişlediğinde bile, birçok kez aynı oranda karar verme süresinin de genişlediği ve dolayısıyla sonucun değişmediği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda dikkat çeken *tesadüfler zinciri*, kural koyucu organlar yanında denetim organına da odaklanmakta fayda olduğunu göstermektedir.

Sorunun ikinci kaynağı bakımından Anayasa Mahkemesi'nin rolüne odaklanıldığında ise bu dönemde iptal davaları kapsamında ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının verildiği tarih ile başvuru konusu işlemlerin ilk inceleme tarihleri arasındaki zaman aralığının önemli bir veri olarak kabul edilebileceği öngörülmüştür. Nitekim başvuru konusu işlemin ilk inceleme tarihi ile bu işlemin iptal istemi hakkında KVYO kararına varıldığı tarih aralığı genişledikçe, kural koyucu organların da başvuru konusu işlemlere yönelik yeni düzenlemeler yapma olanaklarının artacağı açıktır. Anayasa Mahkemesi'nin ise bu kapsamda özellikle yürütme işlemlerinden bazı CBK ve KHK'ların denetiminde oldukça geç hüküm tesis ettiği tespit edilmiştir.¹⁰⁹ Mahkeme'nin istikrarlı bir şekilde bazı KHK ve CBK işlemlerinin denetiminde hüküm tesis etmekte gecikmesi, halihazırda kanunlara göre daha hızlı şekillerde değiştirilebilen bu işlemlerin zamanında denetlenebilmesi ihtimalini de çoğu kez ortadan kaldırmış ve böylelikle anayasallık denetiminden beklenen faydanın gerçekleşmesine engel oluşturmıştır.

¹⁰⁹ Gerçekten özellikle 2022 ve 2023 yıllarında, KHK ve CBK hükümlerinin denetimi kapsamında ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarının verildiği tarih ile bunların ilk inceleme tarihleri arasındaki zaman aralığının olağandan daha yüksek olduğu dikkat çekicidir. Örneğin CBK hükümlerinin denetimi açısından bu yönde bkz.: E.2019/22, K.2022/106, 28/09/2022 (1294 gün); E.2018/123, K.2022/138, 09/11/2022 (1484 gün); E.2019/17, K.2022/145, 30/11/2022 (1386 gün); E.2019/38, K.2022/148, 30/11/2022 (1393 gün); E.2018/149, K.2022/163, 29/12/2022 (1485 gün); E.2018/128, K.2023/159, 28/09/2023 (1768 gün); E.2018/120, K.2023/171, 11/10/2023 (1772 gün); E.2018/118, K.2023/180, 26/10/2023 (1768 gün). 703 sayılı KHK bakımından bu yönde ayrıca bkz.: E.2018/117, K.2023/212, 07/12/2023 (1930 gün). 703 sayılı KHK'nın denetlendiği E.2021/125, K.2023/213, 07/12/2023 künyeli Karar'da ise ilk inceleme tarihine yer verilmediğinden bu kapsamda bir hesaplama yapılamamıştır. Böylesine önemli bir kararda ilk inceleme ve tarihine ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemesi, kuşkusuz kabul edilemez bir eksiklik ve özensizlik niteliğindedir.

Bununla birlikte; tüm bu eleştirilere karşılık olarak, ilga nedeniyle ortaya çıkan KVYO kararlarının belki önemli bir sorun doğurmadığı; zira başvuru konusu kurallar değiştirilse dahi nihayetinde eski kuralların yerine gelen yeni kuralların anayasaya uygunluk denetiminden muaf olmadığı ve dolayısıyla ortada tartışılması gereken bir sorun bulunmadığı da öne sürülebilir. Anayasa yargısının amacı ve işlevi bakımından kural olarak bu argümana katılma olanağı bulunmadığı öncelikle belirtilmelidir. Ancak bir ihtimal bu argüman geçerli kabul edilse bile, bunun istisnaları olması gerektiği de ayrıca vurgulanmalıdır.

Bu istisnalardan en önemlisi, önceden başvuru konusu yapılmış işlem sonradan *denetim yasağı* öngörülmüş işlemlerden biriyle yeniden düzenlendiği takdirde, KVYO kararı yerine esas incelemenin devamına karar verilmesi gerektiği olmalıdır. Bu yönde bir örnek, başvuru konusu kanun hükümlerinin OHAL KHK hükümleriyle yeniden düzenlenmesi halinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu durumda da bahse konu istisna önerisi benimsenmemiş ve başvuru konusu hükümde değişikliğe gidildiğinden iptal davasının konusunun kalmadığına karar verilmiştir.¹¹⁰ Bu örnek de gösteriyor ki, süresi içinde iptal davasının konusunu oluşturabilecek bir kanun hükmünde *denetim yasağı* öngörülmüş OHAL KHK ile yapılan herhangi bir değişiklik sonucunda KVYO kararına varılması, ilgili kanun hükümleri açısından da “*denetim yasağı* öngörülmüş norm etkisi” yaratmaktadır. Kuşkusuz böyle bir sonucun anayasa yargısının amacı ve işleviyle bağdaşması mümkün değildir.¹¹¹

2017 Anayasa Değişikliği sonrasında OHAL KHK hükümleri anayasal olarak yürürlükten kaldırılmış; ancak bunların yerine benzer kapsamda OHAL CBK hükümleri düzenlenmiştir. OHAL CBK işlemleri de “kanun” hükmündedir (m. 119/6) ve *denetim yasağı* öngörülmüş normlardan biri niteliğindedir (m. 148/1). Dolayısıyla yukarıda öngörülmüş olan örnek, ileride ilan edilebilecek herhangi bir olağanüstü hâl durumunda OHAL CBK hükümleriyle iptal davasına konu olabilecek kanun hükümlerinin değiştirilmesi halinde de benzer şekilde ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla bu durumda da sonuç değişmeyecek ve denetlenebilir olan kanun hükümleri, benimsenen içtihat neti-

¹¹⁰ Bkz.: E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017, §§ 74-76.

¹¹¹ Benzer yönde kapsamlı bir karşı oy yazan Osman Alifeyyaz Paksüt eleştirileri ve görüşleri için özellikle bkz.: Ibid, Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyu, §§ 3-11.

cesinde *denetim yasağı öngörölmüş norm etkisine* maruz kalabilecektir. Anayasa yargısının amacı ve işleviyle bağdaşması mümkün olmayan böylesi bir sonuç ile karşılaşılması için en azından bu durumlarda yargısal denetimi güçlendiren içtihat değişikliklerine ihtiyaç olduğu tartışmasıdır.¹¹²

Anayasa Mahkemesi'nin böylesi durumlarda yetki alanını koruyabilmesi içinse öncelikle ilga gerekçesiyle ortaya çıkan KVYO kararlarında benimsediği katı yaklaşımdan uzaklaşması gerekmektedir. Mahkeme, itiraz başvurularında “davada uygulanacak kural” içtihadı sayesinde katı yaklaşımını nispeten esnetebilmektedir.¹¹³ Ancak iptal davalarında böylesi bir imkân da bulunmamaktadır. Üstelik iptal davalarında başvuru konusu normda yapılan *herhangi* bir değişiklik, normun anlamını ve kapsamını esasen etkilemese bile istemin konusuz kalmasına sebep olabilmektedir.¹¹⁴ Nitekim hemen yukarıda değinilen kararda, dava konusu kanun hükmü aslında ne doğrudan ne de değiştirilerek yürürlükten kaldırılmış; ilgili fıkraya yalnızca “‘*Türk Silahlı Kuvvetlerine*’ ibaresinden sonra gelmek üzere ‘veya *Sahil Güvenlik Komutanlığına*’ ibaresi” eklenerek davanın konusuz kalması sağlanmıştır.¹¹⁵ Başka bir deyişle, başvuru konusu normda yapılan *herhangi* bir değişiklik bile davanın konusuz kalmasına sebep olarak kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu gibi durumlarda “*yapılan...değişiklik anayasallık denetimini etkileyecek nitelikte olduğundan kuralın değiştirilen ibareleri dışında kalan bölümüne ilişkin olarak bağımsız bir anayasal denetim yapılmasına imkân bulunmamaktadır*” gerekçesiyle konusu kalmayan hükme ilişkin iptal talebi hakkında KVYO kararına varabilmektedir.¹¹⁶ Öyle ki, bu içtihat doğrudan değişiklik konusu olmayıp atıfta bulunulan hükümlerdeki değişikliklerden kaynaklanan KVYO kararlarında dahi sürdürülebilmektedir.¹¹⁷

¹¹² OHAL KHK hükümleri bakımından aynı yönde bkz.: Ibid, Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyu, § 10 vd.

¹¹³ Bkz.: Supra, III. B.

¹¹⁴ Bu yönde bkz.: E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009 ve E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017, § 7 (Osman Alifeyyaz Paksüt Karşı Oyları).

¹¹⁵ Bkz.: E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017, §§ 74-76.

¹¹⁶ Örneğin bkz.: E.2018/120, K.2023/171, 11/10/2023, §§ 79-80; E.2018/118, K.2023/180, 26/10/2023, § 342; E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023, §§ 17, 19, 45. Benzer yönde ayrıca bkz.: E.2018/104, K.2020/39, 16/07/2020, §§ 30-31.

¹¹⁷ Örneğin bkz.: E.2020/56, K.2023/108, 01/06/2023, §§ 122-124.

Bununla birlikte, Mahkeme böylesi durumlarda artık her zaman *bağımsız bir anayasal denetim yapılmasına imkân bulunmadığı* yönünde karar vermemekte; aksine, dava konusuna ilişkin başvuru sonrasında getirilen yeni düzenlemelerin “*bağımsız bir anayasal denetim yapılmasına engel oluşturmadığı*” anlaşıldığında esasın incelenmesine de devam edebilmektedir.¹¹⁸ Anayasa Mahkemesi’nin bu yaklaşımı, benimsenen katı anlayışa esneklik getirmesi dolayısıyla anayasa yargısının amacı ve işlevine kuşkusuz daha uygundur. Ancak tüm bu kararlarda göze çarpan eksiklik, *bağımsız anayasal denetim* kavramının tam anlamıyla somutlaşmamış olmasıdır. Mahkeme bu eksikliği de giderebildiği takdirde, olası birçok karışıklık önlenmiş olacaktır.¹¹⁹

SONUÇ

Anayasa Mahkemeleri kararlarıyla konuşur. Çünkü kararlar, Mahkemelerin sözleridir. Mevkidaşları gibi, Türk Anayasa Mahkemesi’nin sözcükleri de bizzat tesis ettiği kararlardır. “Karar verilmesine yer olmadığı” (KVYO) kararı ise bu anlamda ‘sözün bittiği yer’ olarak nitelenebilir. Nitekim bu karara varıldığında, istem hakkında aslında herhangi bir karar tesis edilmemekte; bir diğer ifadeyle artık sözcüklere gerek kalmamaktadır.

Türk Anayasa Mahkemesi, yarım asrı geçen dinamik anayasa hukuku yolculuğu sırasında birçok kez yeni sorunlarla karşılaşmış ve bunlara çözüm bulmak için yeni yetkiler üretmek zorunda kalabilmiştir. Mahkeme bu yetkileri üretip sahiplenirken ise bizzat kendi kararlarını kullanmış ve çoğunlukla siyasi tartışmalardan uzak durmaya gayret etmiştir. Can Atalay’a ilişkin yargısal süreç de benzer bir eğilimin devamıdır. Anayasa Mahkemesi; *derece mahkemeleri* (m. 154/1) tarafından uygulanmayan ve yasama organınca da benimsenmeyen kararları neticesinde, norm denetiminde ilk kez başvuru konusu bir işlemin “yok hükmünde” olduğunu tespit etmek ve bu işlemin iptal istemi hakkında da karar verilmesine yer olmadığına hükmetmek zorunda

¹¹⁸ Örneğin bkz.: E.2018/117, K.2023/212, 07/12/2023, § 946, 1061, 1230; E.2018/95, K.2023/221, 27/12/2023, § 76, 194, 248, 254, 286, 301, 312, 322, 345, 353, 373, 409, 439, 473; E.2018/118, K.2023/180, 26/10/2023, § 18, 38, 70, 403.

¹¹⁹ CBK denetimi kapsamında bu konularda detaylı bilgi için ayrıca bkz.: Hamit Yelken, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Denetimi, Ankara: Seçkin, 2022, ss. 298-306.

kalmıştır. Başka bir ifadeyle, kararlarıyla konuşan Anayasa Mahkemesi, adeta *sözün bittiği yeri* ifade edencesine artık yok hükmünde olan bu işlemin iptal istemi hakkında da karar verilmesine gerek görmemiştir. Konu hiç olmadığı kadar gündeme yansımışken, bu vesileyle anayasa hukukumuzda pek ilgi çekmeyen KVYO kararlarının incelenmesinin faydalı olacağı dşnlmş ve bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçları birkaç noktada toparlamak mümkündür:

1. Öncelikle KVYO kararları da dinamik anayasa hukukunun bir yansımasıdır. Anayasa Mahkemesi bu karar türünü içtihat yoluyla benimsemiş ve yıllar içinde verdiği kararlarla farklı çeşitlerini geliştirerek güçlendirmiştir.
2. Son on yıla kadar temelde iki gerekçeyle (başvuru konusu normun önceden iptali veya sonradan ilgası) ortaya çıkan KVYO kararları, artık başvuru konusu işlemin “norm niteliği taşıması” veya “yok hükmünde olması” gerekçeleriyle de ortaya çıkan bir türe evrilmiştir.
3. Mahkeme’nin “yok hükmünde” olan bir işlemin iptali hakkın-da KVYO kararına varmasında herhangi bir sorun görünmese de “norm niteliği taşımama” gerekçesiyle KVYO kararına varılması içtihadını gözden geçirmesi ve hatta terk etmesi gerekmektedir.
4. Son olarak, KVYO kararlarının uygulamasında 1962 ilā 2002 yılları aralığında iptal gerekçesiyle ortaya çıkan türün baskın olduğu; 2002 sonrasında ise ilga gerekçesiyle ortaya çıkan türün ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Uygulamada iptal kaynaklı KVYO türünün baskın olması bir sorun doğurmasa da ilga kaynaklı türün ağırlık kazanması böyle değildir.
5. İlga kaynaklı KVYO kararlarının 2002 yılı ve sonrasındaki kural koyuculara *istikrarlı* bir şekilde hākim olan AKP döneminde ağırlık kazanması, söz konusu iktidarı bu türden kaynaklı sorunların *olağan şüphelisi* haline getirmektedir. Ancak eldeki veriler bu konuda bilimsel olarak kesin bir sonuca varmak için yeterli değildir. Kesin olan şudur ki: *İstikrarlı* iktidar dönemi, anayasa yargısına bu şekilde yansımamıştır. Bilakis, anayasa

yargısına yansıdığı şekliyle bu dönem, anayasaya aykırılık başvurusu sonrasında en fazla kural değişikliğinin yapıldığı ve anayasaya uygunluk denetiminden beklenen faydaya ulaşamadığı en *istikrarsız* dönem niteliğindedir.

6. Bu kapsamda uygulamada dikkat çeken bir diğer sorun ise Anayasa Mahkemesi'nin özellikle iptal davaları kapsamında benimsediği katı KVYO yaklaşımından kaynaklanmıştır. Mahkeme'nin bu konuda son yıllarda daha dengeli bir yaklaşım benimsemeye başladığı ve tartışmalı yaklaşımını esnetebildiği gözlemlenmektedir. İlga kaynaklı KVYO kararlarının sebep olabileceği temel sorun; bu karar türünün, başvuru konusu hükümleri anayasallık denetiminden kaçırmak için kural koyucular tarafından kötü niyetli bir taktik olarak kullanılması ve anayasallık denetiminden beklenen faydaya zamanında erişilememesi ya da bunun tamamen engellenebilmesi olasılığıdır. Bunun önüne geçilebilmesi için, Anayasa Mahkemesi'nin ilga kaynaklı KVYO içtihadında benimsediği yaklaşımı esnetmeye devam etmesinden başka çare yoktur. Hukuk devletinin korunabilmesi ve sözlerin bitmemesi için, bu konudaki en büyük sorumluluk her zaman olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'ndedir.

Kaynakça

Kitaplar

- Demirörs Mehtap, Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu, Ankara: Astana, 2020.
- Gözler Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin, 2018.
- Gülgeç Yahya Berkol, Normlar Hiyerarşisi, İstanbul: On İki Levha, 2016.
- Kaboğlu İbrahim, Anayasasızlaştırma ve Demokrasi Umudu, İstanbul: Tekin, 2019.
- Kelsen Hans, Pure Theory of Law, Çev. Max Knight, Berkeley: University of California Press, 2005.
- Köküarı İsmail, Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri, İstanbul: On İki Levha, 2009.
- Kuru Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, İstanbul: Demir ve Demir Müşavirlik ve Yayıncılık, 6. Baskı, C. III, 2001.
- Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin, 2019.
- Şirin Tolga, Anayasa'dan Çıkış, İstanbul: İmge, 2023.

- Türk Ender, *Anayasa Yargısında Yargısal Sınırlılık Doktrini*, Ankara: Yetkin, 2023.
- Ülgen Özen, *Anayasa Yargısında İlk İnceleme*, İstanbul: Beta, 2013.
- Yelken Hamit, *Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Anayasal Denetimi*, Ankara: Seçkin, 2022.

Makaleler

- Aliefendioğlu Yılmaz, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında ‘Yokluk’ ya da ‘Yok İşlem’”, *TBB Dergisi*, Sy. 81, 2009, ss. 1-14.
- Boz Selman Sacit/Eraslan Yunus, “İdari Yargılama Usulünde ‘Karar Verilmesine Yer Olmadığı’ Kararları”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXIV, Y. 2020, Sa. 2, ss. 389-423.
- Can Osman, “Anayasa Yargısında Yokluk”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. 2, Ankara: Yetkin, 2008, ss. 175-213.
- Erkut Celal, “İdare Hukukunda Yokluk Teorisi”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, C. 9, Sy. 1-3, 1988, ss. 69-91.
- Gerek Şahnaz/Aydın Ali Rıza, “İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri-1*, Ankara: Anayasa Mahkemesi, 2006, ss. 329-357.
- Kelsen Hans, “The Nature and Development of Constitutional Adjudication” (1929), Çev. Lars Vinx, *The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law*, UK: Cambridge University, 2015, ss. 22-78.
- Şahbaz İbrahim, “Anayasa Yargısında Yokluk”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sy. 4, 1999, ss. 23-48.
- Tunca Murat Aybars, “Madde Başlıklarının Türk Hukukundaki Yeri”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, Sy. 2, 2023, ss. 458-480.
- Uluşahin Nur, “Yokluk Teorisinin Anayasa Hukukunda Yeri ve Uygulanabilirliği”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, C. 2, Ankara: Yetkin, 2008, ss. 675-737.

AYM Kararları

- E.1962/183, K.1962/40, 18/09/1962.
- E.1962/271, K.1962/112, 12/12/1962.
- E.1963/60, K.1963/165, 26/06/1963.
- E.1963/77, K.1963/144, 19/06/1963.
- E.1963/86, K.1965/63, 21/12/1965.
- E.1963/106, K.1963/270, 11/11/1963.
- E.1963/127, K.1965/47, 14/09/1965.
- E.1963/169, K.1963/113, 15/05/1963.
- E.1963/196, K.1963/102, 29/04/1963.
- E.1963/298, K.1963/283, 29/11/1963.
- E.1965/4, K.1965/6, 12/02/1965.
- E.1966/7, K.1966/46, 19/12/1966.
- E.1966/10, K.1966/22, 28/04/1966.

E.1966/24, K.1967/8, 28/02/1967.
E. 1968/15, K.1968/13, 06/05/1968.
E.1968/17, K.1968/14, 06/05/1968.
E.1968/18, K.1968/15, 06/05/1968.
E.1969/43, K.1971/6, 19/01/1971.
E.1970/40, K.1971/73, 19/10/1971.
E.1970/63, K.1971/38, 13/04/1971.
E.1974/45, K.1975/63, 25/03/1975.
E.1975/2, K.1975/13, 17/02/1975.
E.1975/12, K.1975/15, 17/02/1975.
E.1975/14, K.1975/170, 24/06/1975.
E.1975/192, K.1975/209, 13/11/1975.
E.1976/38, K.1976/46, 12/10/1976.
E.1976/48, K.1977/5, 27/01/1977.
E.1977/78, K.1977/118, 27/09/1977.
E.1986/17, K.1987/11, 22/05/1987.
E.1987/6, K.1987/14, 22/05/1987.
E.1987/32, K.1988/14, 01/06/1988.
E.1988/25, K.1988/30, 27/09/1988.
E.1989/11, K.1989/48, 12/12/1989.
E.1989/18, K.1989/31, 05/09/1989.
E.1992/26, K.1992/48, 17/09/1992.
E.1994/84, K.1995/33, 18/07/1995.
E.1995/16, K.1995/48, 21/09/1995.
E.1996/4, K.1996/39, 17/10/1996.
E.1996/34, K.1997/9, 31/01/1997.
E.1996/45, K.1996/44, 20/11/1996.
E.1996/51, K.1998/17, 13/05/1998.
E.1998/58, K.1999/19, 27/05/1999.
E.2001/36, K.2003/3, 16/01/2003.
E.2001/227, K.2004/10, 10/02/2004.
E.2001/259, K.2002/18, 15/01/2002.
E.2001/346, K.2003/63, 11/06/2003.
E.2002/54, K.2008/43, 17/01/2008.
E.2002/71, K.2008/44, 17/01/2008.
E.2002/123, K.2005/86, 23/11/2005.
E.2003/3, K.2005/87, 23/11/2005.
E.2003/11, K.2004/49, 07/04/2004.

E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009.
E.2004/10, K.2009/68, 02/06/2009.
E.2004/53, K.2008/61, 21/02/2008.
E.2004/73, K.2008/100, 02/05/2008.
E.2005/35, K.2008/62, 21/02/2008.
E.2005/66, K.2009/102, 02/07/2009.
E.2007/62, K.2007/66, 05/07/2007.
E.2007/72, K.2007/68, 05/07/2007.
E.2007/89, K.2010/3, 14/01/2010.
E.2007/99, K.2007/86, 27/11/2007.
E.2008/16, K.2008/116, 05/06/2008.
E.2010/40, K.2012/8, 19/01/2012.
E.2010/49, K.2010/87, 07/07/2010.
E.2010/63, K.2011/162, 08/12/2011.
E.2011/61, K.2011/99, 16/06/2011.
E.2011/85, K.2012/109, 18/07/2012.
E.2011/106, K.2012/192, 29/11/2012.
E.2011/126, K.2012/110, 18/07/2012.
E.2011/130, K.2012/146, 11/10/2012.
E.2011/147, K.2012/152, 11/10/2012.
E.2011/150, K.2013/30, 14/02/2013.
E.2013/1, K.2014/161, 22/10/2014.
E.2013/95, K.2014/176, 13/11/2014.
E.2013/116, K.2014/135, 11/09/2014.
E.2014/122, K.2015/123, 30/12/2015.
E.2014/46, K.2014/38, 21/02/2014.
E.2014/57, K.2014/81, 10/04/2014.
E.2014/86, K.2015/109, 25/11/2015.
E.2014/146, K.2015/31, 19/03/2015.
E.2016/144, K.2020/75, 10/12/2020.
E.2016/150, K.2017/179, 28/12/2017.
E.2017/162, K.2018/100, 17/10/2018.
E.2018/160, K.2019/23, 10/04/2019.
E.2018/6, K.2021/60, 22/09/2021.
E.2018/42, K.2018/48, 31/05/2018.
E.2018/77, K.2023/105, 31/05/2023.
E.2018/93, K.2021/69, 13/10/2021.
E.2018/95, K.2023/221, 27/12/2023.

E.2018/96, K.2023/222, 27/12/2023.
E.2018/104, K.2020/39, 16/07/2020.
E.2018/117, K.2023/212, 07/12/2023.
E.2018/118, K.2023/180, 26/10/2023.
E.2018/120, K.2023/171, 11/10/2023.
E.2018/123, K.2022/138, 09/11/2022.
E.2018/128, K.2023/159, 28/09/2023.
E.2018/149, K.2022/163, 29/12/2022.
E.2019/13, K.2021/31, 29/04/2021.
E.2019/17, K.2022/145, 30/11/2022.
E.2019/22, K.2022/106, 28/09/2022.
E.2019/38, K.2022/148, 30/11/2022.
E.2020/4, K.2022/147, 30/11/2022.
E.2020/56, K.2023/108, 01/06/2023.
E.2021/69, K.2022/50, 21/04/2022.
E.2021/113, K.2024/29, 01/02/2024.
E.2021/125, K.2023/213, 07/12/2023.
E.2022/34, K.2024/16, 23/01/2024.
E.2022/50, K.2022/107, 28/09/2022.
E.2022/69, K.2024/27, 01/02/2024.
E.2024/43, K.2024/65, 22/02/2024.
E.2024/45, K.2024/61, 22/02/2024.

Şerafettin Can Atalay (2) [GK], B. No: 2023/53898, 25/10/2023.

Şerafettin Can Atalay (3) [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023.

İnternet Kaynakları

Gözler Kemal, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme (Versiyon 4)”, <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-v4.pdf> (30 Mayıs 2016).

Green Leslie, “The Normativity of Law: What is the Problem?”, https://www.uvic.ca/victoria-colloquium/assets/docs/Green_Normativity.pdf.

Diğer Kaynaklar

Işık Melih, Medeni Yargılama Hukukunda Davanın Konusuz Kalması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.